

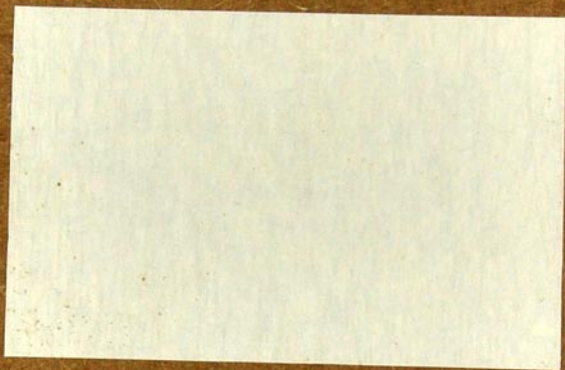
OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ:

Elektron resursda olan qüsurlar kitabın orijinal variantında olduğu kimidir.

1975

477

АЗЭРБАЙҶАН ССР „БИЛИК“ ЧЭМИЈЭТИ

АРХИВ

КАМАЛ ТАЛЫБЗАДЭ

ВЭТЭНДАШ ШАИР

(Аббас Сəһнəтин анадан олмасынын
100 иллији мүнəсибəтилə)

Контрольный
Экземпляр

Бакы—1975

1975
477

АЗƏРБАЙҘАН ССР "БІЛІК" ЧӨМІЯЛƏТИ

Мухавирчије кəмек

КАМАЛ ТАЛЫБЗАДЕ

8А31
Т 17

ВƏТƏНДƏШ ШАИР

(Дəбвə Сəһнəтин азадан олмашын
100 иллији мунəсибетиле)

40441

М. Ф. Ахундов адына
АзəрбајҘан Республика
Дəвлət КИТАПХАНАСЫ

"Бил" нешријети
Баки - 1975

40486

Кемел ТАЛЫББАДЕ

ПОВТ - ГРАЖДАНИН.

(я 100-летив оо дния рождения Абес Сыххоте)
(на азербайджанском языке)

Редактору: А.НУСЪНОВ

Шаха изгаланымш 10.У1 1975н. нес. -ношр. вор. 2,56.
ФГ 00808. Сидярш 656. Тиражи 500. Гизмети 10 гелы

Азербайжан ССР ыА метовеси
Баки, Нариманов кучеси, 31.

"МЭСЛӘКИМ-ТӨРЧУМЕЈИ-НАЛЫМДЫР"

Абас Сөһһет бу сөвләри јивәндә әртнчи јаридан чоқуну јам-
намш, јарадычылыгынын ән мөһсулдар, ән һәмил дөврүнә гәдәм гој-
мушду. Бу поэтик ә"тирафш, ытгәддә әдәби әндын, шаир әә вәтән-
дәш бәјәнәтәнин ытәллифя артыг мөшһур бир әдәби һадим, шә"рләри
дилләр әсбәри олан бир сәнәткар иди. Сөһһет төрчүмәји-һалынын
чоқ ытһы бир ытсуијјәти хәз гәбәғиндә иди: онуң һөјәт јолу илә
сәнәт јолу арасындакы мөһкәм әләғә әә әһәйкәрдәриг! Вәтәндәш Сөһ-
һәтлә шаир Сөһһет һәмшә бир әмәлә, бир гәјәјә хидмәт әдирди.
Одур ки, онуң гәсә, шаир әә вәтәндәш төрчүмәји-һалы һәғигәтән
мәсләккәнин, идеалларынын бир әјһәсәнә чөврилишди. Сөһһет - артыг
бәдиһ сөвлә әмәлиә, сәнәтлә идеалың бирлијинин рәвви, сәнәткар
шәхсијјәтинин тамлығына һүмәјиә әтдирән парлаг бир һүмәне иди.

Шимә чөксәв дә диријкән әтими,

Атмарам мән вәтәнү милләтими. -

-дәјән шаир һөјәтиндә дә, сәнәтиндә дә әјһи идеалың, әјһи мәрәә-
дин јолчусу, фәдәиә олушду. Тәсәдүфи дәјил ки, бу миералар
Сөһһәтин "Төрчүмәји-һалым..." адландирдығы шә"риндәндир. һәмш
әсәриндә шаир јәһир ки, ағәв од сачан, ағчуду алышан, даһили ву-
һан кәһш итәнтрән сәнәт адәмшдир; кәһш исе әмәлләрлә, әрауларла
долудур, фәккирләрә дәрјалар гәдәр дәрән, нијјәтләрә бәјүлдир. Ан-
чаг вәманә онуң әл-һодуну бәғләмш, "һәфәси гәһли әлләрлә тыхан-
ышдыр", "әдә Сөһһәткән әвү хәтә олушду", Авамлар ону "һүлү-
лт"-дәјә лағә гојур, дәшә бақырлар. Лакин шаир тәсәһи олағ фәк-
риндә дәјил, әләнә гәдәр, әтиә шимә чөксәләр бәлә әә мәсләккән-
дән, али нијјәтләрдән дәнәјәтәјинә ә"һәй әдиб дәјир:

Мәсләккән - төрчүмәји-һалымдыр.

Шаирин һөјәт јолу бу сөвләрин һәғигәт олуғуну тәсәһг әдир.

х
х
х

Шамаһи. Шәргин сәнәт мәркәзләриндән бири, Хаганинин, Мәскә-
һинин вәтәни. XIX әсәрин ахырлары. "Вәјүтә-сағә" әдәби мәсләккәнин

сон жыгынчаглары, Шамахинын Бахарса, Сејид Өзмонн күнлери. 80 мај 1859-чу илдеки фелакет - мүдһиш вәләәл. Губернија мәркәзкин Шамахида Бакија көчүрүлмәси... Илк мәдәни гырылчылар: "Үсүли-чәдид" мектеби. Русијада тәһсил алмыш вијалылар, итисади һәјәтда чандарма, тикарәтин, ипәкчилијин, һәјвандарлыгын инкишаф... Анчаг бүтүн бу итисади, мәдәни амилләр дә Шамахија Русија иле һәртәрефли сых өләгәјә кирән вә мәдәнијјәт мәркәзлери кими сүрәт-лә инкишаф етмәкдә олан Баки вә Тифлис кими шәһәрләрлә ајаглашма-га имкан вәрмирди. Шамахи муһаризәкарларын, мөнһәперәстләрин мөј-дан охудуғу, феодал өләгәләрин, мөвһүмәтин һәки сүртүјү бир шәһәр олараг галмагда иди. Шаирин өз тәсвириндә дә кәһнә Шамахинын мөн-вәрәси белә иди:

Ким бахарса һачан бизим шәһәрә,
Бир мөвәрлыг кими кәләр нәзәрә.
Нә курулту, нә күј, нә ооо вардыр,
Бир нәчә руһсуз гәфәс вардыр.
Дириликдән әсәр-әләмәти јох,
Һәшри вар, шуриши-гијәмәти јох.
Гарадыр халгынн күнүз дә күнү,
Говшубдур булутлара түтүгү.
Вихәбәр елмү фәнни-дүнјадән,
Мүфтәхир ихтилафи-бичадән.
Гопса әләмдә шуриши-мәшәр,
Өлү тәк онлара һеч етмәз әсәр.
Диридиләрә әкәрчи сурәтдә,
Өлтдүрләр, вәли, һәгигәтдә.

Аббасгулу белә бир дөврдә, 1874-чү илдә Шамахида мектебдар-лыг едән Мәлла Әлаббасын аиләсиндә дүнјаја кәлмишди. Әлаббас Ша-махинын Сарыторпаг мөһәлләсиндә ачдыгы моллаханана дәрәс дөјир, јери дүшәндә "Әтшан" тәхәллүсү илә шәһәрләр дә јазырды. Бир дәрәс јахын достларыннан биринин арвады һәһрәдә јаг чыхара билмәмәсин-

дән шикајәтләниб Әлаббасдан дуа јазмағы хаһиш етдикдә, о, дуа је-ринә ашагыдакы сөтирләр јазыб вәрмишди:

Анам-бачым хачым ага,
Дуа јазмағ һәјләр јара?
Сән өзүгү бәрк бас јерә,
Отур һәһрә чалкамаға.

Аббасгулунун янаса Сејид Ругијјә дә шәһәр әләминә бикәнә дө-јилди. О, Шамахила таныныш мәрсијәханлардан иди.

Балача Аббасгулу шәһәрә, сөнәтә јахын, анчаг мөвһүмәтин кәк салчыгы бир аиләдә бој атыб бөјүјүр, кәртәккләри, ону еһәтә едән мһһит ушагыг һәфизәсиндә, тәбиәтиндә силимәз изләр бурахырды. Аббасгулу илк тәһсилини дә о заман Шамахида јәничә ачылмыш "Үсүли-чәдид" мектебиндә ала билмәмишди. Атасы ону өз моллаханасында охутмушду. 1881-чи илдә тәһсилә башлајан Аббасгулу бир нәчә ил әрәбиндә әрәб вә фарс дилләрини әјрәнир, гурәни баша чыхыр, "Ку-лустан"ы охујур. һәлә ушаг икән о, ити аглы вә һәфизәси илә әтра-финдакыларын диггәтини чәлб едир.

1894-чү илин әввәлләриндә ијирми јашлы Аббасгулу тәһсилини давам етдирмәк мөгсәди илә Иранын Мәшһәд шәһәринә јола дүшүр.

Шаирин Иранда көчирдији илләр онун тәрчүмәји-һалынн өн ду-манлы дөврдүр. Әлдә олан мөнбәләрдән әјрәнирик ки, 20 јашлы Аб-басгулу әввәлчә Мәшһәддә Мирзә Чәфәр мәдрәсәсиндә охујур. аз сон-ра Тәһранә кәдиб јерли дарульфүнунун тибб шәһәсинә дахил олур.
"Мәдрәсәји-һивәмијјәји-Һасиријјә" адланан бу дарульфүнунда Франса-дан кәлмиш әлимләр вә Иранын кәркәмли мөәллимләри дәрәс дөјирдиләр. Кәңч Аббасгулу бурада һәкимликлә јанашы франсыз дилини дә әјрәнир, фарс, түрк вә әрәб дилләринә јијәләнмәк сәһәсиндәки тәһсилини да-вам етдирир, беләликлә һәмин дилләрдәки вәһкин әдәби-мәдәни сөрвәт-ләрлә танышыг үчүн онун гаршысында кәниш имканлар ачылыр.

1898-чи илдә Сәһһәт Иранын мөшһүр мәдәнијјәт мәркәзләриндән олан Ширазә кәдир. Бурада о, Сәһһәттин, һәфизин мөвәрларынн вијарәт едир, сәјәһәтдән алдыгы тәәсәтратла "Шәјх Сәһһәт" вә "Хачә һәфизә"

онун истедији кими дејилди, реал мәнзәре үрәк буландырырди. Мәнзә бу вәзијјәт һегиги вәтәндәшн гаршысында мүхтәлиф мәъмулу вәзи-
фәләр гојурду. Сәһһәт де бир вәтәндәш кими бу вәзифәләри дәрк едән-
ләрдән бири олду, мөдәни кнқишәфа һәртәрәfli хидмәтә һәср олунмуш
чохаһәли бир фәалијјәтә башлады.

Сәнәдләр вә хатирәләр Сәһһәтин кәтдикчә кәнишләнән ичтимаи-мә-
дәни фәалијјәтинин вәнкн мәнзәрәсини јарәдыр. Шаир бу илләрдә бир
тәрәфдән мөдәни-маариф ишләриндә чалшыр, мүәллимлик едир, јени
тәдрис оцагларынн јарәнмәси, синифләрин сајча артырылмасы, тәд-
рис һагларынн авалдылмасы јолунда чалшыр, китабхана вә гираәтхана-
ларн авылмасы үчүн тәдбирләр кәтур, касыб шакирдләре мадди кәмәк
кәстәрмәк мөгсәдилә театр тамашаларына режиссорлуғ едир, дикһәр тә-
рәфдән бәди јарәдчылыгла мәшгул олур, тәрчүмәчилијини кәнишлән-
дирмәк үчүн рус дилини ејрәнир, Шамахи шаирләринин едәби мәчлисә-
ни јарәдарағ она рәһбәрлик етмәјә бәшләјыр. Мүәллимликлә фәсилә-
сия мәшгул олмасы Сәһһәтә сонрәләр тә"дим-тәрбијә вә маариф ишлә-
ринин даһа мүрәккәб вә мөс"ул сәһәләринә кәчмәк, дәрәдиқләр јарәт-
мәғ, педагожи мөвзуда мөгәләләр јазмәғ үчүн имканлар јарәдир.

Сәһһәтин фәалијјәтиндә һәкимлик хәсуси јер тутурду. Иранда
елдә етдији диплома Русияда рәсми шәкиллә һәкимлик етмә һтгу-
сундан маһрум иди. Анчағ буна баһмајарағ халына мә"нәви хидмәтәтмәк
јолунда фәдәкарлығлар кәстирән Аббасгулу она физики сәһәтдән дә
јардымдан имтина едә билмәәди. Чоғ чәкмир ки, о, "һәким Аббасгу-
лу" ады илә мәшһурлашыр, халғын севимләсинә чәврилир. Сәһһәтин
бир һәким кими гајғыкешлијинә, чиддилијинә, мәрһәмәтли олмасына
даир һәмјәрлиләри арасында онларла хатирә вә әһвалат долашыр. Кәчә
јарыс Шамахи кәндләринә хәстә үстүнә кәдән Сәһһәт, бә"зән сифа-
риш вериләчәк дәрманларын да пулуну әвү-верир, һәтта давачаны ап-
тәкдән өзг алыб апарарды. Шаирин "Сәһһәт" тәхәллүсүнү дә сечмәси
төсәдүфи дејилди. О, шә"рләриндә "Сәһһәт" кәлмәсини бә"зән һәм
тәхәллүс, һәм дә шәфа, сағламлығ мә"насында ишләтмишдир.

Шамахуда башланан гығын фәалијјәтинә Сәһһәт бәди јарәдчылы-
гыла даһа кәниш јер пәрирди. Шә"р – елә бил онунла роша дүн-
јаја кәлмиши, дејиләнә кәрә шә"рәиә онун бир күнә дә кәчмәмиш.
Шә"рә, сәнәтә олан сәймәз һәвәс тәвликлә Шамахи едәби мүһитинлә
чавән шаирә шәһрәт кәтирир, о, аа һәмән ичәрисиндә Шамахи шаир-
ләр мәчлисини рәһбәрләриндән биринә гәдәр јүксәдир. Анчағ нечә
јазмәғ? Нәдән јазмәғ? Јени шә"р нечә олмалдыр? – сувалларына о,
һәлә лавымычә доғру чәвәбләр тәпә билмир, бәди јарәдчылығын
мүрәккәб мтәсир мәрһәләсинә мүнасибәтдә ајдын мөвгә тутмурду. О
кәтурду ки, геләм достларн илә – Сабирлә, Насеһлә, Тәрраһла бир-
ликлә охужуб тәһлил етдикләри "сәгәрә, чанана" һәср олунан шә"р-
ләрин дөврү чоғдан кәчмишдир. Бу сәһәтдән Ф.Кәчәрли илә 1909-чу ил-
дән башланан гыҗасы достлуғун да шаирә фәјдәси аа олмалдыр. Јә"-
гчи ки јени рәалист едәбијјәтин арамсы тәблиғатчысы өз моқтуб-
ларында Шамахи шаирләринә мөсләһәт кәтурдү ки, јени едәбијјәтин
јолу Нағифин, Ахундовун, Пушкинин јолудур, бу руһда, бу истиғә-
мәтлә јазыб-јарәтмәғ ләзимдир. Сәһһәт Ф.Кәчәрлијә кәндәрдији мән-
зүм моқтубларындән бириндә јарәдчылығынн һәмән дөвгүнә ишәрә
еләрәк јазырды:

Бир һәмән Насеһт Тәрраһ илә Сабир, бәндә
Јашајырдығ һамымә гәрләт илә фәрхәндә.
Бу пәришан јухудан сән бизи бидар етдин,
Доғру, дтә јолда чалшымағлыға вадар етдин.

Анчағ Сәһһәт үчүн мтәсир шә"рин гаршысында дуран тәләбләри
габәгчыл сәнәткәр сәвијјәсиндә һәлл етмәк һәлә чоғ чәтин иди.
Доғрудур, шаир Кәчәрлијә јазырды ки, бизи сән "пәришан јухудан
бидар етдин". Әлиндә исе бу ојанма просеси хејли узун чәкмишп,
виддијјәтлик, әнишли-јоғушлу олмушду. Сәһһәт ајылмағын вәрурәти-
ни дәрк едирди, ләкин нечә ајылмағ, һансы сәнәт јолу илә кәтмәк,
әсрин мүрәккәб проблемдәрини сәнәт дилинә нечә чәвирмәк? – әсил
мәсәлә бу иди. "Фтәули тилсийнә" гирмәғ бир һтнәр тәләб едирди-
сә, дөврүн јени сәнәтинн јарәтмәғ ики һтнәр итәјирди. Мәһз је-

ни сенат жаратмагга һәмни "тилокси" һәгигәтән гырмаг мүмкүн иди. Веле бир шәраитдә Сәһһәт жаратчылыгында чох улун давам едән ахтарышлар дээрү башлајыр. Доғрудур, о, төһоили вә сәјһәтләри мүдәтиндә чох шеј кәрмүш вә әјрәнмишди. Авропа төһосилли мүәллимләрин мүһазирәләрини динләмишди, франоза дили вәситәсилә Авропа ше"ринә бәләд олмушду. Анчаг Иран вә Шахынның мүһазирәкар мүһити, төһосилини сховастик мөзүмуну да она күчлү тө"сир кәстәрмишди. Ислам дининиң һүфүзуну горумаг јолу илә "ислам әләминә һичәт кәтирмәк" инамы, чаривәниң "мәрһәмәтинә" е"тигад онун дүнјакәртүшүндә һәлә мүәјјән јер тутурду.

Бу чәһәтдән Сәһһәтин илк мәғбу ше"ри сәчкјјәвидир. 1904-чү илдә "Шәрги-Рус" гәзетиндә нәшр олунан һәмни ше"р рус-јапон мүһарибәсинә һәср олунмушду. Бурада шаир халгы монархијаның мүдәриәсинә чагырыр, шејхүлисламың "императора мәнәбәт"ини әлгәшләјырды. Доғрудур, ше"рдә мүһарибәјә, әлүмә, һифага-гаршы е"тирав, һифрәт һисси дә вәр иди. Шаир јапонларын гәфләтән мүһарибә башламаларыны "наләјик һәрәкәт" әдләндирды. Бунунла бәлә, ше"р не идеја, не дә бәди чәһәтдән о заман диггәти чәдә әтмәмишди, "Шәрги-Рус" гәзетиниң монархист мөзгәјинә ујғун кәлән вә коментарија мөзүмуну дашыјан әди бир нәзм тө"сири бағышламшды.

Кәртүнүр, илк мүәффеғијјәтсизлик шаири хәјли һараһәт әтмишди. Вир ил сонра Сәһһәт бир-бириниң ардынча "јәни сәпкидә" ше"рләр гәләжә алыр.

"Тәзә ше"р нечә олмалыдыр?"

Сәһһәт икинчи ше"рини бу сәрдәвә илә јәвдиги мәғаләси илә бирликдә нәшр әтдирмишди. Мәғалә "әдәбијјәтәмиң ислаһ" мәғсәдидә јәзилмишди. Шаир әпигончу ше"рини сабитләмиш, јекһасәг форма вә мөзүмун хүсусијјәтләринә, милли ше"ри халг һәјәтиндән узақ сәләк сховастик-формалист поэзијаның сүн"и, реал олмәјән мөчәлләр системинә гаршы чыхыр, мөсир "инсан үчүн мө"рифәт вә ибәрәт дәрүси һүсулә кәтирмәјән" ше"ри рәдд әдирди. Сәһһәт әя мөсирләрини

"һиссијјәти-тәбикијјә" илә јазы-јаратмага, јә"ни һәјәт һадисәләрини, гәләжә алынар мөзүлләр һәгигәтә јехин, әз төһо һалинда төсвир әтмәјә чагырды, елә тәсаир әтмәјә ки, "оқучуларын гәләбиндә тө"сири ола вә башһасының һиссијјәти-гәләбијјәсини ојјандыра".

Анчаг төһосиләр һалинда әјдән вә сәдә кәртнән бу мүһакимләр бәди жаратчылыга төтбиг олунанда чох мүрәккәбләшрди, чүнки шаирини ше"рләриндәки маарифә, азадлыга, хошбәхтлијә, һамынан бәрәбәр олачагы идеал бир әләмә доғру чагырыш мотивләри онун дүнјакәртүшүндәки әнцијјәтләр, әтрәфдә баш берән ичтиман-сәјјәси һадисәләрә гәјри-мүәјјән мүнәсибәт илә бирләшрди ки, бу да мүхтәлиф мөзүмунду, мүхтәлиф әһәкки ше"рләрин мөјдәна кәлмәсинә сәбәб олурду.

Сәһһәтин "јәни сәпкидә" јәвдиги ше"рләриниң бир сәмәи төһоәт мәнәвәрәләриниң төсвиринә һәср әдилмишди. "Тәзә ше"р" нечә олмалыдыр?" мәғаләсиниң соһунда һүмунә үчүн верилән ше"р дә бу мәнәвәдә иди:

Јаз мөвсүмү әндикчә сәмәдән јерә ахшам,
Күн нуру верир дағларә мән рәнки-диларам.
Аһәстеликјнән үгүгә әјләјир әһәк,
Шәффаф сәмәдә кәртнүр шәғви-фәзарәнк.

1905-чи илиң сонларында А.Шаһкә кәндәрдији мөктубузда "тәули-чәдид" илә јәзилмиш ше"рә һүмунә оларәг шаир јәнә јухарыдағы мөзүмунда бир ше"ри тәғдим әтмишди:

Бир күн гәми-дөврәндән усајды дилп-зарым,
Бир сәһили-дәрјаја тәрәф дүшү күварым.
Ол мәнәвәреји-дилкәшә әтдикчә тамаша,
Мий ләввәти-руһани олуб гәләдә пәјда.
Кәрдүм ки, јәл әдикчә едәр бәһр тәләтүм,
Бир мәнәвәреји-дилкәш ачар сәһәти-гүләтүм.

Һәмни ше"р һаггында Сәһһәт мөктубунда јәвирди: "Әзиәм, вә рәғпараләрдә хәјәлим киши пәришан олан бә"зи әш"арындан һүмунә оларәг хидмәтинивә пинһәһәд әдирәм. Чүн тәули-чәдид Авропа шаирләриниң сәбки вә сәлиғәси тәрә нәзм олунуб".

Бу ше"р нүмүналери адабийжата жени оригинал бир исто"дадин, өзү иле сөнөтө җараватли мээмун гэ форма хтүсөсчјјетлери катирмеја сан атан бир шаирин көлдјјини хәбәр җарирди. Нәм дә бу әҗәби је-нилийин умуми истигамәти бир чәһәти дә әјдын кәстөрирди: шаирин јарадчылыг методу сәләрлериндән фәрқлидир, о, һәр шејдән әввал, ро-мантивини идеја-бәдији хтүсөсчјјетлери иле бөсләшир.

Буну Сәһһәтин илик тәбиәт ше"рләрн дә тәсдиг әтди. Һәдә 1905-чи иле гәдәр Адфреј де Мүссе, Сулли Прудом, Жан Рома кими франсыз романтикларына мұраҗиәт едән, онлардан төрчүмә әтдији әсәрлери "таәә ше"рә" нүмунә кәстөрән шаир, өзг дә бу мээмунда тәбиәти тәсвир елән бәдији парчалар јааыр, жени романтик ше"рин илк нүму-нәларыни јарадырды.

Тәбиәт мотиви Авропа ве рус романтиклариндә олдулу кими Азәр-бајҗанын романтик шаирлериндә дә, еләчә дә Сәһһәтин јарадчылы-ғылла дүнјакөрүшү ве һәјәтә мүнәсибәтлә бағлы бир мәсәлә иди. Тәбиәт, вәтәнин зәнкни ландшафты, мәнәвәјеси шаирин "Хәјәлн кими пәришан олан" әһвал-руһијјәсини, хәјәл әләмини ифадә әтмәк үчүн биринчи дараҗәли амилләрден биринә чәврилир.

А.Сәһһәтин "јени сәһкидә" - "туули-чәдид" тәрә јаадыгы ше"рләрин икинчи гисми ичтиман-ојјәси мавзуларда иди.

"ЈЕНӘ ВУ ДӨРДЛӘРИН ЧАРӘСИ БАКИДӘН ОЛУР"

1905-чи илән сонларнда А.Шаһтин "Вәтән" ше"рине чәваб ола-рег кәндәрдији мәнәум мәктубунда шаир "вәтән" мавзусуна өз мүнә-сибәтини поэтик диллә шәрһ едир. Охучуја тч вәтән тәғдим олунар: Фирдоусинин, Ибн-Синанын, Һарунун, Ибнәр-Рүштүн аллары иле тәм-сил олунан гәдим Шәрг - бир вәтән рәһли кими шаирин тәсвириндә еһтирамла хатырлянчә. Ону хәјәл әләминдә чамданан кечмиш вәтәнин сәрһәдләри ве кәјри-мүәјјәндир, романтикчәсинәдир. Ислам динийин еһкамлары бу вәтән үчүн мүгәддәс ве тохунулмаядыр. Икинчиси - шаирин тә-үзә дурдугу, җаринлашдыгы, мүәсири олдуғу "бичәрә", "дәрдинә дәрман тапмајын" вәтәндир. Бу вәтән "ганлы залымчн" әли-дә кирифтәрдыр, онун "әвладларынын фәрјәди кәјләре учалы", пә-

ришан ве хәстәдир, сағалмасына исе үмид јохдур. Ше"рин бу һиссә-синдә лирик гәһрәман әһ-фәған ичиндәдир, бу пәришанлыг әјдын бир е"тирәвин, мөвчуд гурулуша кәскин бир нифрәтин әкс-сәдәсиыр. Ла-кин лирик гәһрәман кәләчәје һәзәр салынча әһвал-руһијјәси дәјишир, ше"рин әһәнки, романтик пафосу реал зәминлә әләгәләнир, үмид ғы-ғылчымылары парләјыр, охучунун җарынсында кәләчәјин чизкиләри кәр-сәнир. Нәзәрләр ингилаб мәркәзи Бақыја чәврилир:

Јенә бу дәрдләрин чарәси Бакидән олур,
Чешми-үмид тутубдур ора һәмвәрә вәтән.
Вәтәнин иллетинә бәјти-шәфадыр Баки,
Бу мөкәндән тапчаг чарә дили-зәрә вәтән.
Чохдур үмид бу тәдбир иле талсан Сәһһәт,
Дәф олуб иллети-гәмдән дәхи гуртара вәтән.

Кечмишә еһтирамла јанашы ону идеализә мејли, мүәсир чәмиј-јәтә нифрәт ве а"тирәв, вәтәнин һәм кечмиши, һәм дә кәләчәји ба-хымындан чәмијјәтин кәскин төнгиди, хтүсөсән кәләчәје бәјтк үмид төкчә бу ше"рә ифадә олунан әһвали-руһијјәни јох, бүтүнлүкдә Сәһһәтин романтик поезијасынын идеја-бәдији мавзунуну чох јахшы характеризә едир. Бу мотивләр, идеја хтүсөсчјјетләри кет-кәдә дол-ғунлашыш, төрәпдүд ве зиндијјәтләрән азад олмага башламыш, фик-ри, бәдији әјдынлыг кәсб еләмишдир. Ишыгы бир "кәләчәк" идеалы бахымындан мөвчуд кәрчәклијин инкары-мәһә бу чәһәт шаирин роман-тивинин идеја истигамәтини, сөчијјәсини, өзүнәмәхсуслугуну шәрт-ләндирмишдир. /"Дә"чәт", "Нәләји-тәһәјјүр" јахуд милләтә хитаб" ве с./

Нә идин дүн, нә олмусан, еј ваһ?
Сән ки, дүнјаја пәртәфәвкән идин.
Олмусан инди ганлы зүлмәткәһ,
Сән ки, афага шәм"и-рәвшән идин?

Нә идин дүн, нә олмусан әфсуе?!
Кәч ојандын бу гәмли ре"јадән.

Јохса тутмуш мекәр сәни кабуо?!

Ачыл, өј сүбһ, ләјли-јелдадән!

Биринчи рус ингилаби илләриндә јаздыгы ше"рләри "һакимләр" вә "мәһкумлар" дүнијасында шаирин мөвгәјини ајдын ифидә едирди. Бу мәсәләјә күнаскиәтдә Сәһһәт тәрәддүд гәстәрмәмишдир. О, јарадичылыга башладыгы илк күндә әзиләндәрин, истисмар олунаһларын хәјрхәһи, тәрәфдари, муғарифчиси кими чыхыш етмишир. Халгын мәнағәји онун поэзијасынн ләјмәмотивидир. Дәвләтдиләр, халгын гәһниһи соранлар иә онун ше"рләри дә "әғнијалар", "рүәсалар", "башчылар", "ә"јани-әеманә", "муғтә јәјәнләри" ады алтында тәғгидә тутулмуш, рәдд едилмишдир. Шамахи әләәләсиндән әвијан чәкмиш "бичарәләри" тә"мин етмәк, хәрәбәликләри абад етмәк үчүн тәдарүк едилмиш ианәһин "башына паш салан" "рүәсалар"ы Сәһһәт ше"рләриндән бириндә нифрәтлә белә дамғаламшдир:

Јох, јох, буна баксади фәғәт мәһфәзәгули!
Јох кимсә ки, бичарәләрин дадына чатсын.
Өрбаби-ғинанын башы, јарәб, јерә батсын!
Һәрчәнд јығылмышды јарым милјон ханә,
Бәл" етди ону бир нечә ә"јани-әеманә.

1905-чи илдән сонра Сәһһәтин һәртәрәfli әдәби-иғтима фәә-лийјәт дәрү башлајыр. һәјат өзү, чәмијјәтин гаршысында дуран вәә-виғәләр шаирин фәәлийјәтинин истигамәтини мөвјәјләшдирир.

Маарифә, елмә, муәсир биликләрә јијәләнмәклә бәшәрин ән бәә-јтк идеалына - азадлыга говушмағ еһтирасы романтик шаирин ингилабдан сонраки илләрдә јаздыгы ше"рләрин идејә мәзмунунда күһүм јер тутур.

Маариф әә елм - Сәһһәт ше"ринин даими мәвзуларындандыр. Шаир ахтарышларла долу бир јарадичылығ јолу кечмишдир. Бу ахтарышларин мәзмуну тез-тез дәјишсә пә мәркәзиндә даими, дәјишмәз бир проблем дуурду: маарифин, елмин халға ничат кәтирә биләчәк иғти-маи амил кими бәһни тәчәссүмү!

Доғрудур, Сәһһәтин әдәби тросиндә "Өһмәдин гәјрәти" поэмасы, "Нефт фантаһи" пјәси кими әсәрләр дә варгыр. "Өһмәдин гәјрәти" XX әср Азербәјҗан әдәбијјатында фәһлә мәвзусында јаранан ән кәвәл кү-мунәләрдән биридир вә бу поемада Бақы фәһләсинин синғи шуурунун ојанмасы, ингилаби һәрәкәтә, азадлығ муғаривәсинә гошулмасы кими дәрүһи чох ақтуал мәсәләси гәләмә алынмышдыр. Бақынын "Чорһи город" адына дашыјан рајонундагы заводда чалышан Әһмәд, әли габарлы бир фәһлә "вәтәни муғариф үчүн" силаһа сарылыр, "әһиндә ал бајрағ" Иран Азербәјҗанына кәдәрәк азадлығ муғаривәсиндә бир фәдәи кимт иштирак едир. Шуғһәсинә, белә бир мәвзуја күрачигәт Сәһһәтин күбәт гәһрәман ахтарышларында ирәлијә доғру бир аддым иди. "Нефт фантаһи" пјәси дә Бақы фәһләсинин һәјәтинин, әмәк шәраитинин тәсвириңә һәср олуңмушду. Лакин бу мәвзу шаирин јарадичылығынн даими, ар-дычыл мәвзусуна чәврилә билләмишди. Маарифин ничат кәтирә биләчәк күвәсинә инам онда даһа күчлү иди.

"А ҺУРРИЈӘТ, А МУҢФӘРИД ӘМӘЛИМИ!"

Азадлығ мәвзусу Сәһһәтин романтик поэзијасында маариф мәв-зусунун ајрылмаз, тәви бир һиссәси кими тәрәнһүм олуңурду, онун апарычы идејә хәтләриндән бири иди. Азадлығ бу поэзијанын әтинә-ғанчына һопмуш, бүтүн руһуна күфуз етмиш, онун идејә-әстетик маһиј-јәтини тәшкил едән бир мәвзу иди. Шаир азадлыгы бәшәријјәтин ән бәјрк мә"нәви наилијјәтләриндән бири кими, чәмијјәтин, инсан мә"-нәвијјәтинин ән јтксәк мә"мәтләриндән бири кими гижмәтләндирирди:

А һурријәт! А муңфәрид әмәлим,

Иштә сәнсән сәләғәти бәшәрин!

Сәһһәт азадлыгы тәкчә әә халг үчүн јох, бүтүн халғлар үчүн, бүтүн инсанлар үчүн тәләб едирди. Онун фикринчә инсан јашадыгы чәмијјәтдә һәр чтр тәзигдән, мәһрумијјәтдән азад олмалыдыр. Чәмијјәт бәрәбәрлик әсасында гурулмалыдыр, орада "бүтүн инсан-лар мәс"уд јашамалыдыр". Анчағ азад чәмијјәт өзү азад инсан проб-

лемини һәлл едә биләр. Чәмијјәтдәки бүтүн ганунлар инсаннн леја-
гәтини јүксәлтмәјә һәор олунмалдыр:

Сән мұхафәтнн инсанлыға хидмәтдә ара!

Инсан лејагәтини уча тутмағ, ону азадлығ проблемн илә әла-
гәләндирмәк Сәһһәтдә олдугу кимн Сабир поезијасында да ејни аһәнк-
лә сәсләнир:

Ким ки, инсанн сәвәр, ашиғи-һүријјәт олур,
Бәли, һүријјәт олан јәрдә дә инсанлығ олур.

Азадлығ мөвәусу Сәһһәтин обравләр системини дә, әјри-әјри
сәвләрнн, ифадәләрнн рәманн, мәчәви мә"наларнн да тә"јин едирди.
Романтик шайрин тәз-тәз ишләтдији бир чох сәвләр - дәрја, дәннә,
сәһра, үғғ, үмман, илдырым, шимшәк, вулкан, булуд, фытына, ги-
јәмәт, ишығ, шә"лә вә с. азадлығ мөвәусунун бу вә ја дикәр мә"-
насынн, мотивинн ифадә етмәк үчүн истифадә олунурду. һәтта шай-
рин дилсиз кәјләрә, узағ улдувлара, сәһирли мөләкләрә, кәјали
чәннәтләрә мұрачәти дә азадлығ мөвәусу илә әлагәләр иди, онун
романтик кәјалинн кәләчәклә, јараначағ јени бир дүнја илә бағла-
јан мөһумлар иди.

"Ады Сәһһәткән, өзү хәстә, әлил"

Сәһһәтин романтик гәһрәмәнннн азадлығ јолунда арамоснә мұ-
баризәси һәч бир нәтичә вермирди. Онун арзуларн, кәјалларн ичти-
маи әдәләтсизлијә әсәсләнән гурулушла, иртичаннн сәрт дилгәларн
илә гаршылашдығча зәифләјир, күчдән дүшүр, азадлығ дүшүнчәләрн-
ни пәришанлығ вә үмидсизлик әвәз едирди. Романтик гәһрәмән дөв-
рүн өзүнә гаршы чыхыр, ону рәдд едирди. Ләкин инкарнн, рәдд ет-
мәннн әјзин јолларннн кәрмәјән, кәләчәји думан ичиндә кәјалиннә
кәтирән бу гәһрәмәннн табиятиндә бә"аан бир пәришанлығ, үмидсиз-
лик, күскүнлүк дә өзүнү кәстәрдири.

XX әср Аяәрбајчан романтизмннн бәшгә нүмәјәндәләрү кимн,
Сәһһәт үчүн дә кәдәр мотивн сәвјјәви иди вә бу, шайрин һәм мұ-
асир чәмјјәтә, һәм кәләчәјә, һәм дә кәчмишә дүннәсиәтиндә ашкар-

лашән идејаларн, һиссләри үмумиләшдирәрәк ифадә едирди. Бу бахым-
дан шайрин тәкчә "Тәрчүмәји-һалимнн јахуд һүлһүлү" шә"ри тәһлил үчүн
зәнкин материал верир.

"Тәрчүмәји-һалим..." һәгигәтән романтик гәһрәмәннн тәрчүмә-
ји-һалидыр. Бурада онун әмәлләри, дәјүшкәнлији, азадлығ мөјли,
рәст кәллији мәнәвәләрин чәтинлији, амансизлиғи, нәһәјәт, бу гәһ-
рәмәннн һәр шәјдән әл чәкәрәк үмидсизләшмәси, тәклији, күчсүзлү-
јү бир нәчә мисралда, мәһарәтлә, јүксәк романтик пафосла ифадә
олунмушду:

Ешг әнчири гырилды, јол ачин!
Еј ушағлар, һүлһүлү кәлли, гачин!
Од сачыр аған, вүчуду алышыр,
Од тутур, ким она бир дәм јанашыр.
Мәғзи бир саигә, бир вулкандыр,
Кәндү нәјран, әмәли хүсрандыр.
Дүшдүјү ешги чәтин сөвләлар,
Гәлби ган, һали јаман, ханәхараб.
Кәз јашы ичдији су, бәғры кабаб.
Сатдығы чинси бәјтк нијјәтләр,
Алдығы нәф"и фәна тәһмәтләр.
Фикри али, бәдәни хар, әлил,
Ады Сәһһәткән, өзү хәстә, әлил.
Ганлы әлләрлә тыханмыш нәфәси,
Бағрыр чыхмајыр амма ки сәси.
Чырпыр бәлкә гуртарсын өзүнү,
Динләјәнләр ешидәрләр сөзүнү;
Шишә чәксәв дә диријкән әтими,
Атмарам мән вәтәнү милләтимн.

Романтик гәһрәмән дөврүн ичтимаи виддијјәтләрини өзү үчүн
әјцинлашдыра билмәдијинә кәрә өз әмәлләрини дә һәјәтлә, халқла
кифәјәт гәдәр әлагәләндирә билмир:

Сөјләмәкдән мән ачизәм, динләмәкдән кәләјиг.

1
4044

Сөһһөт илк ше"р мөчмүөсннн "Сннын саз" алландырмышлар. Бу, һөгигөтөн романтик шаирин сннын, инчик, гүссәли гөлбнннн һөзән сәдәләри иди, онун парлаг һәрһәт кәндүнүн фәрһәдләри иди. Сөһһөт "Охучуләримә" дөҗә мҗрачнәтлә һәздыгы ше"рнндә дө кнтабчаҗә топланан әсәрләрин "җрәкдән чыхан ихтиһәрсәз фәрһәд" олдугуну билдирмишди. Ләкин бу фәрһәд вә шикаһәтләр, бу инилти вә снәлтилар ичтнмаи мөзмунду долу иди. Буларда е"ти рәз ца, мҗбарнзәҗә чагырыш руһу да вардыр. Бу шикаһәтләр шаирин һаразылыгынын, е"тиразынын даһа һаһыгылы вә тракик ифадә формасындан башга бир шеҗ һөҗилди.

Шаирин кәдәри ичтнмаи маһнҗҗәт дашһәҗрды, ХХ әср Азәрбаҗан романтизминә мөхсус вәтәндәшлик кәдәри иди. Вәтәни өз мәрәминча, халгы өз арзулары сәвиҗҗәсиндә көрмөҗән бир вәтәндаш шаирин кәдәри иди. Бу, елә бир кәдәр һисси, әслиндә "кәдәр идеҗасы" иди ки, ондан ХХ әсрин һөч бир һөгиги вәтәндашыны аҗры тәсәввүр етмәк олмәз. Мәкәр "арики гәмләр әлиндән үрәҗи шнмиш" Сабири, көзә һәшләри арасындан күлән Чәлили, һәни әсрин бу ики бөҗк рәалистнннн һарадычылыгыны һәмнн кәдәрсиз тәсәввүр етмәк мүмкүндүрмү?

Рәалистләрцә олдугу кими, ХХ әсрин романтикләриндә дө кәдәр оҗадычы, интибаһа чагыран, кәһнәлиҗә, нислиҗә, алчагылыга үфүнәтә, гәбәһәтә һнфрәт оҗадан бир кәдәр иди. Бу кәдәр һәтичә е"тибары илә үмидсәлиҗә апарыб чыхармырды. һәҗәтын, чөмиҗҗәтин өзү илә, һадисәләрин маһнҗҗәти илә әләҗәдәр олдугу үчүн иртичаннн, мҗһәфизәкарлыгынын, тә"гибләрин ичиндә сәлә үмидлә, кәләчәк арзулары илә говушурду. һәди кәдәриннн бу чәһәтиннн Әзиз Мирәһмәдов дүзкүн снҗнәтләндирди: "һәдиннн вә онун мҗасирләриндән чоһунун дигрәтәләҗиг чәһәти о иди ки, ән агыр күнләрдә, иртичаннн әүлмәтләри ичиндә дө онлар өз башларынын үстүндәки гәм булутларыны дагытмага чалымыш, кәзләри һәшлә долу оландә дө һәнә ишыг, сәвинч ихтарышларындан әл чәкмәмишләр."

1 Әзиз Мирәһмәдов. Мәһәммәд һәди, Баһы, 1962, сәһ.128.

Сөһһөт кәдәриннн дө идеҗә-естетик маһнҗҗәти бәлә иди.

Инсан вә онун арзулары илә һәҗәтын рәал һәһунлары арасында-ки тәзәд - Сөһһөт романтизминнн идеҗә хусусиҗҗәтләриндәндир. Шаирин романтик гәһрәманы өзүнү чөмиҗҗәтдән үстүн тутур, о һәтта һнфрәт етдиҗи ичтнмаи гурулушла, мөвчуд чөмиҗҗәтлә әләҗәни гырмага бәлә һавырдыр. О көрүр ки, инсан мө"һән азад дөҗил, онун әмәлләри илә, азадлыга доғру чырпантилары илә ичтнмаи-снҗәси гурулушун чәрчивәләри арасында бир эндиҗҗәт вардыр. Бу икә романтик гәһрәманын тракик тәбиәтли гәһрәманы кими мөҗдәһә чыхмасыны шөртләндирди.

Мөвчуд чөмиҗҗәтә мәнфи мүнәсибәт, бу вәминдә һәранан пәришанлыгы, кәдәр вә тәрәдәттләр Сөһһөтин романтик гәһрәманыны үчүнчү бир дүнҗәҗә-кәләчәҗә, һәҗәл әләминдә һәранан бир дүнҗәҗә учурурду. Бәләликлә, кечмиш, һәһәр вә кәләчәк - шаирин романтикасынын вәман вәһдәтиннн тәшкнл едир. Кәләчәк - романтик гәһрәманын үмидләрилә, әһвал-руһнҗҗәсиндәки һнқиндәликлә, инәм вә мҗбарнзә өштилә сәчиҗҗәләһир:

Һә идин дүн, һә олмусан? Һәрәб,

Һәһә, еҗваһ, о һәһ, ол шәрәфин?

Һә идин дүн, һә олмусан һәлә?

Күл кими - бир вәман ечыл, чичәҗим!

Дөвр елә өзми-өзчи-исте"ла,

Хәлигимдән будур мәннм диләҗим -

дөҗән шаир тәүнү кәләчәҗә чөвирир, онун һәҗәл әләминдә һәни бир дүнҗәһнн мәнәәрәси һәранмага бәшләҗыр. Ләкин бу әләмдә һәр шеҗ думанә бртнмүшдүр, һәмнн әләм үрәкәчән вә тәсәлливеричи олса да һәҗәлидир, үмүмидир, мҗчәрәддир вә елә бу хусусиҗҗәтләр шаирин кәләчәк һаһында поетик гәһәәтләрилә романтик руһ ашылаҗыр.

Кәләчәҗә мҗрачнәт романтик гәһрәманын дүнҗәкөрүшүнүн, әһвал-руһнҗҗәсиннн һәһунаҗҗун һәтичәсидир. Тәбиәти е"тибары илә һәрһәт олан, дөвр вә вәман һаршысында мөс"улиҗҗәт, чәвәбдәһлик дү-

жан бу гөһрөман төбийдир ки, әлдә едиләнләрлә өслә кифәјәтләнә билмәвәди. Уваг кәчмиш шайрин гөһрөманьнын хәјәлиндә нә гәдәр шайрин олса да артыг кәчмиш иди, бир "ширин хатирәјә" чеврилмишди. һал-һазыр - бу күн исә фәләкәт вә гәбаһәтләрлә долу иди, демәли, јекәнә үмид кәләчәјә иди. Одур ки, романтик гөһрөманьн әһвал-руһијјәсиндәки һараһатлығы, тәрәддүд вә пәришанлығы анчаг үчүнкү бир дүнјаны - кәләчәјин, јажуд онун рәмәи олан хәјәли бир әләмин јаранмасы илә әвәз өтмәк оларды. О дәрјә әдир ки, төбиәт, чәмиј-јәт бир јердә дурмуз, һәр шеј дәјишир, даима нә исә догулуз, нә исә өлүр, нә исә јараныр. Чүнки "Дәјишмәкдир тәрәггинин әсасы". Бу бәрәдә шайрин гәнаәти ајлдыңдыр:

Нечин дәјишмәсин фикри инсаньн ?

Төгәзәси дејилми бу дүнјанын?

Одур ки, романтик гөһрөманьн төбиәти, вәзијјәти сүкунәтә зид-дир, о, даим ахтарыр, һараһатдыр, бу ахтарыр, каһ гојан гопарач, каһ инилдәјән, каһ нифрәт едән, каһ да аглајан, кәз јашы төкән, каһ инсаньн өн әди бир варлығы һесаб едән, каһ да ону шејтаньн бән-вәдән /"Инсанлар, аман, нә вәлим имиш! Шејтанлар едәрди бәлкә инсаф!"/ романтик гөһрөманьн нәзәрләри хәјәли бир әләмә чеврилди, даим јашајан, даим төсәлли вәрән, үмид догуран бир әләмә. О, нечә пәришан олур-олсун, нечә гәвәбли олур-олсун, башың галхыабы кәјләрә нәзәр салаң кими - сакитләшир, үмид гыгылчмлары парлајыр. Бу һал романтик гөһрөманьн фикри, мәнәви инкишафынның бүтүн мәрғәләләри үчүн сәчијјәвидир. Санки онун үчүн даими олан бир хәјәли әләм вәрдыр, бу әләм чоҳ күчлү төсәлливеричи гүвәвәјә малик-дир, руһи сарсыңтыларын, кәләр вә пәришанлығын тәрәфи-мүғабил-дир. Будур, бәјүк бир мүсибәт үз вәришир, мәмләкәтин әвәзолун-мәз дүһәси Сабир өлүмшдүр. Кәдәрин һәлди-һүдуду јохдур, шайрин "милләтин дәрди вәрәмләтмишдир". Лакин руһи чырыңтыларын кәмиш тәсвириһи вәрән ше"рин чоҳ чәкмир ки, үмүли кәдәрди аһаньнә бир үмид гарышир, нәзәрләр кәләчәјә зилләтир, шайрин әбиләси кәјләрә учалыр:

Тә"нү лә"н әјләрсә һәр надан сәнә,
Ја мүсаид олмасә дәвран сәнә,
Гәм јәмә, тәхфир вәр аламына,
Аз чәкәр, һәјкәл јапарлар һамына.

Шайрин исә јери әбәдијјәтдир, мәнәви бир әләмдир, һәһәјә-ти олмајан, гијаби, анчаг төсәввүрүн мәһсулу олан "асиманиләрин", кәј әвләдларының јашадыгы әләм:

Фирғәтиндән јанар чәһаниләр,

Сәнә алгышлар әсиманиләр!

Бир гәтилиң күдәвәна кәдән, бир гуршунун гурбаны олан мә-ләк хисләтли чаваның нә"шини дә шайр гәддәр јерин әлиндән гопар-ыб кәјләрдә киәләдир, ону әбәдијјәтә говушдурур:

Учдун мәләјим, нечин јох олдун?

Әфләкә апардымы мәләкләр?

Әфләк, кәјләр - кәләчәјин рәмәидир, бүтүн рәзәләтләрдән хиләс олмаг үчүн јекәнә тохунулмаз бир мәнәндир. һәр шеј бурада-дыр, инсана һәрмәт дә, мәһәббәт дә, азадлығы да, бәрәбәрлик дә!

Белә бир әләмин јаранаңагына үмид Сөһһәт романтик ше"ринә чагырыш руһу ашылајыр. Кәдәри үмидлә бирликлә ифадә едән ше"р-ләр шайр "мән"ини даһа гәбарыг тәзәһүрүдүр, онун руһи әләмини һәгигәтә даһа јакын шәкиллә әкс етдирир. Шайр "мән"и нечә кәдәр-ли вә гүсәәли олурса-олсун, онун үмидинин әсасында дуран мәнә-ви, фикри әсәсләр бәдбинлијә доғру јуварланмаға јол вәрмир, пәри-шанлығы мүтләг, төбии бир аһәңкәлә кәләчәјә инамла, үмид һисләри илә әвәз олунур. Бир аңлыға "Аләми-исламә" ше"рини нәзәрдән кә-чирәк: "Бүтүн әтрафы инилти вә фәрјад бүрүмшдүр, һамы мүғәтәриб вә хәстә-һалдыр, гәлбләр аглајыр, күндәр һүән илә кечир, гәмли-гәмли инләјән мусигимиз кими. Лакин "хәстә-һал" вәтән әләчсыз дејил, "Сыңыг сав"ын "одлу мәзмунлары" һәр хәстә руһун давасындыр:

Динлә әлһаныңы сыңыг савыңың,

Милләтә гәлбән аглајан башдыр.

Одлу мәнүнчүлүк сојуг жазымын

Хөстө рубун даваасыдыр, ачыдыр.

Бас бу дава келен ибаретдир? Романтик гөһрөмөнүн төклиф ет-
дижи "дава", хилас жолу - үмид бөлөмөн, келечек ешги иле жаша-
магдыр. Ше"р келечөжө үмид оялдан мисраларла тамамланыр:

"Эј сән, эј нөччи-захири-дөрхоб!"

Ојан, артыг үрөкдө галмады тао.

Ачыл эј шөмс, гөми-сөһабден!

Лүксәлиб дөврөји - камала јетиш!

Гуртар, эј сөзким, мөсәибден,

Хубрулугла е"тидала јетиш.

Чых ки, битсин ләјали-фирғетимжа,

Үл, тјкенсин дөмөви-һөсрәтимжа!

Азербайжан романтиклары үчүн сөчијјөви олан багчында даниш-
дыгымын хүсусијјәти "Јуху" ше"ринде дә көрүрүк. Шаирин гөһрөмөнү
мүтәрөб вә пәришан һалда әүлмәт ичәрисиндә тәнһа галмышдыр. Зин-
дан кими, гөбир кими гаранлыг бир әүлмәт ичәрисиндә. Аләм өлүм үј-
гусуна батмыш, һәр төрәфи гәрә булудлар чулгамышдыр. Ишыгдан, сөс-
сөмирдән өсөр- әләмәт белә јохдур. Өлүм сүкуту әтрафи бүрүмишдүр.

Бир анда ган јагдыран булудлар ојнашыр, фыртына јох, с"р ги-
јәмәт гопур, илдирымлар курлајыр, шимшәк чакыр, одлар парлалыр.
Гәршадә јәни бир дүнја чанламыр: бура дәрд јаны әл-әлван чичәкклә-
рә гәрг олмуш, рә"на бир чичәкликдән ибарәтдир. Бәнәшәләр, јасә-
мәнләр, јашыл сүнбүлләр әтрафа әтир сәч р, фәввәрәләр атыр, бу-
лаглар ахыр, јоллар икә парлаг сөдәфә бүртүнүшдүр. Бир сөвлә бура
кәвә көртүнчәјән "чәйнәтдир" ки, шаирин мөст олмуш гөһрөмөнү һәј-
ран-һәјран бу јерләрә тамаша едир. Бу аман она дүтф вә һөвәвишлә
бир пәри јахынлашыр, јер-көј нура бүртүнүр, она бир сәјәбан-көлкә-
лик кәстәрөб дөјир: "Отур, бу јер сәнинпир!" Лакин бу көртш узун
чәкир, пәри гәјб о"ур. ...Үлмәтли булут бу әфсанәви дүнјаны
әлт-төст едир, шаирин јухуја дөлчәш гөһрөчән дө"шәт ичиндә ојаныр.

Ишыгланан дан јери јәнә онун кәзләриндә үмид чыреги јандымыр:

Дурлум, көрдүм ишыгланыр дан јери,

Дә хөјр олсун бу үјгунун тө"бири!

Үмид, келечек арауу романтик гөһрөмөнүн хәјалинда јәни бир
әләмин јәрәймәси иле һәтичәләнир. Келечек әиләјшә иле гөшәләшән
бу әләм бә"ән чәйнәт; бәһишт, ризван алландырлоса да, әфлакла,
әсиманла әләгәләндирилсә дә, онун реал дүшүнчә иле багланан детал-
лары, контраары да вардыр. Бура һәр шәјдән әвәл "һүрләр" дүнјасы-
дыр, "мәһнәт вә гөмдән" уваг олан бу дүнјада һәр шәј азаддыр,
"бүтүн инсанлар мәс"уд јашајыр", "тәәссүб вә чәһаләт" арадан галы-
мыш, "милләт елч иле әјјәләнишдыр!" Бајрағында амал иле ишин бир-
лији јазылмыш бу дијарда ешг вә мөһәббәт һөкүмәтлүк едир.

Сөһһәтин романтик хәјали белә бир дүнјанын гурулмәси иле
мәшгул иди. Сөһһәт хәјалинын мәвчүну, идејасы белә иди вә бу,
оқун романтизмнин мәфкүрә истиғамәтини, сөчијјәсини мүәјјән едир-
ди.

Бөлөлүклә, келечөжө үмидлә бахан, инсанлары азад дүнја гур-
мага чәшчәран, реал һәјәтдән гыда алан Сөһһәт хәјали мәһијјәтчә
фәјдалы иди, тарихи инкышәфлә онун арасында бир үјгундуг варды.
В.И.Ленинин төсдиг етдији кими: "Хәјал илә һәјәт арасында бир
төмәс олдугда, һәр шәј өз јериндә слур"¹. Тарихи тәхәрири кә-
ријә чөкмөжә чалышан, һөвәрләрини кечмишин гаранлыг сөһһәтләри-
нә силараг орада төсәлли тәпан, келечөжө инансылыг һәтичәсиндә
бәдбинлијә, мистикаја гәпылан мүртәчә романтиклардән фәртли ола-
раг Сөһһәт романтиками һәјәт илә төмәсдә иди, бүтүнлүкдә ирәлијә,
келечөжә сөслөјән бир романтизм иди.

Доғрудур, романтик гөһрөмөнүн хәјал әләминин үмүш мәнәәрә-
синдә әиддијјәтләр дә әјдиһ һөвәрә чарпыр. Бир сүра дини, мис-
тик мотивләрә, ислам идеолокијасына мөхсүс рәмә вә мәфһумларла
бағлылыг онун ичтимаи-тарихи шәраитлә шөртләнән мөһдудлугу иди.
Бу, әлбәтте, Сөһһәт романтизмнин антифеодал вә антибуржуа мөз-
1 В.И.Ленин. Әсәрләри, 5-чи чилд. Бақы, 1948, сөһ.582

чунуну ээифлөдирди. Анчаг буну да нээре алмаг лавымдыр ки, динә мұрациәт романтик гәһрәманә бә"ән өз руһани әләминә далмаг, тәһһалыга чәкилмәк, өз "мән"и илә даһа чох мәшгул олмаг имкәнә јарадыр, башга бир әләмин варлыгына үмид ојатмаг үчүн шәрти бир васитәјә чеврилир. Бу бағлылыг динин мәәмунундан чох, онун образлар, символлары илә бағлылыг иди.

Сәнәткар "мән"и, субъектив амил башга романтикләрлә олдуғу кими, Сәһһәт шә"риндә дә мүнһм јер тугур. һәјәт һадисәләри бурада шаир "мән"и илә гајнајыб-гарышмыш шәкилдә ифадә олунур, "мән" хәричи әләми тәсвир әтмәкдә чох күчлү бир амилә вә васитәјә чеврилир.

Лакин Сәһһәт "мән"инин мәәмуну садәчә олараг субъектив дүшүнчәләри, идејалары ифадә әтмәклә мөлһудлашмыш, ичтимаи, үмумиләшмиш сөцијјә дашыңыр. Бурада шаир "мән"и варлыгдан, һәјәтдан сүәүлүб кәләһ һадисәләри, мәәвулары өзүндә чәмләшдириб дәврүн ичтимаи проблемләри сөвијјәсинә јүксәлдир.

"ШАИР ОЛДУР КИ, ҺӘГИГӘТӘ ДИЛДӘДӘ ОЛА!"

Башга романтикләрә нисбәтән "идеал әләмә" мөјл, онда арамсая ахтарышлар апармаг һәвәси Сәһһәтдә эәифдир, әксинә, онун шаир дүшүнчәси реал әләмлә даһа чох мәшгулдур, бу әләми мұһабидә әтмәјә, дәрк әтмәјә чырпыныш даһа гүвәтлидир. Сәһһәтин шаир "мән"и хәјәл әләминин, үмид вә нијјәтләрин, идеал әләмин тәдқиғи илә һәди гәдәр, Чәвид гәдәр мәшгул олмур. О, реал әләмин өзүһү тәшриһ әтмәјә, ону әһәтә едән әләмә һүрүә әтмәјә чән атыр. Сәһһәт романтизмнин хүсусијјәти кими тәшәккүл едән бу кејфијјәт онун реал керчәклијә, мұасир чәмијјәт һадисәләринә даһа јахындан бағланмасы үчүн шәраит јарадырди, реализм јарадычылыг методуна јахынлашмасы вә нәһәјәт, сабирәнә сатиралар јаэмасы үчүн идејә-бәди иәмин һавырлајырды.

Сәһһәт романтизмнләки азадлыг проблеминә, азад чәмијјәт идејасына азад сәнәт идејасы да даһилдир. Бу проблем шаири буну

түн јарадычылыгы боју мәшгул әтмиш, онун гәһрәманннн әсас идејә компонентләриндән бири олмушдур. Сәһһәт шә"ринин романтик гәһрәманы һәм дә шаирдир. Онун јени дәврүн сәнәти угрунда мұбаривәси ардычылдыр. "Шаир", "Тәрчүмеји-һалым, јахуд һүлүлү", "Насәһ", "Сабир", "Бәјәни-һал", "Шәрәрә" кими шә"рләрдә романтик гәһрәманнн јени, бәјүк әдәбијјәт угрундакы мұбаривәсинин мәнзәрәси; бу мұбаривәнин чәтинликләри өз әксийи тапымышдыр. Мәшһур "Шаир, Шә"р пәриси вә Шәһәрли" поэмасы бу мүнһм мұасир проблемин һәлли бахымндан Сәһһәт јарадычылыгында өһ јүксәк зирвәни тәшкил едир. Бәјүк арзуларла чырпынан, сәнәти ичтимаи мәсәләләрин бәди һәллине доғру истигамәтләндирмәк истәјән, чәмијјәтин габағчыл аламы, вәтәндашы олмага чән дән гәһрәманла мүнһт вә јашадыгы чәмијјәт арасындакы тәзад, бу тәзадн доғурдуғу фациә - драматик поеманын әсас конфликтн вә идејасыдыр. Икн зидд гүвәнин гарылашдырылмасы һәгигәти мөјдәна чыхарыр, Шәһәрли габағчыл сәнәтин манифестини е"лан едир.

Поемада, сәнәтә бир-бирини рәдд едән икн бахыш, икн мұнасибәт вардыр: тахырландыраң, рәдд едән габағчыл мұнасибәт, габағчыл сәнәт адамы, онун мұасир естетик дүшүнчәси, бир дә тәңгид һәдәфи олан ичтимаи мүнһт, онун мәһсулу олан идеалист сәнәт, "сәнәт сәнәт үчүндүр" мөвгәјиндә дуран әдәбијјәт.

"Шаир, Шә"р пәриси вә Шәһәрли" поэмасы илә Сәһһәт өз бәди манифестини е"лан әтмишди, дәврүн кәскин, мүрәккәб әдәби мұбаривәләри мәнзәрәсиндә өз чәһәсини билдирмишди. Сәһһәт поезиясының өһ јүксәк бәди мәһсулу олан бу поэма һәм дә милли шә"римизин классик һүмунәләри сырасына даһилдир.

Е"ТИҒАД ӘТМӘ ГӘЗӘВУ ГӘДӘРӘ"

Башга Азәрбајҗан романтикләри кими Сәһһәт дә биринчи дүңјә мұһабисини һәјәчән вә гәзәблә гарылашмышды. Мұһарибә онун һәјәтә бахышы илә, һуманизми илә, инсанлар арасында кермәк истә-

дији мейр ва мөнөбөт арзулары илэ тэвад ташкил едирди. Одур ки, мұһарибенин төрөтдији фөләкәтләрә о һеч чүр сојугганлы мұнасибәт бәсләјә билмирди. Бу мұнасибәт М.Һадидә, һ.Ҷавиддә олдуғу гәдәр фәрјад ва үсјән шәклиндә габармәса да, һуманизм идејасынын мұһүм чаларларын ејни дәриндиклә әһәте етмәсә дә, өз е"тираа пафосу, сүлһә, инсанлыга чагырыш руһу илэ ХХ әср романтикләри үчүн сәчијјәви иди. Азәрбајҗән реалистләри бу кешмәкешли илләр-да бир һәв кәһара чәкилмишдиләр, һадисәләрин һә илэ гуртарачағыны кәзләјирдиләр. Романтикләр икә јарадычылығ фәаллығыны әәифләтмәдән јазыр-јарадыр, мұһарибенин дөһшәтләрини, онун инсан үчүн кәтирдји мө"һәви, мадди әјјәнләри тәсвир едән әсәрләр јазыр, үсјән гопарыр, чылғынлығ едир, тәләтүмү руһларын, е"тираазынын, фәрјадларын е"лан етмәјә тәләсир, буна хүсуси сә"ј кәстәрирдиләр. Мұһарибә романтик гәһрәманын һифрәтини, е"тираағыны, гәзәбини билдирмәк үчүн шәраит јаратмышды, онун фәаллашмәсыны тә"мин етмишди.

Мұһарибә илләри Сәһһәт јарадычылығнын да мөһсулдар дөврү олмушдур. Бу илләрдә шаир бир-биринин ардынча "Бәдбәхт айлә", е "Гаракүнлү һәлимә" һәкәјәләрини, "Тәхлијә, јахүд гачғын", "Шәра-рә" шә"рләрини јазыр, мұһарибенин һәтичәләрини тәсвир едән пуб-лисист јазыларын һәшр етдирир. Мұһарибә фәләкәтләрини тәсвир едән әсәрләриндә инсанлары сүлһ шәраитиндә јашамаға чагыран, гәр-дәшлығ идејасыны тәблиғ едән шаир, һәм дә мөгсәдә һәил олмағ үчүн гүввәтә сәһиб олмағын, зор ишләтмәјин әәурәти фикрини ирә-ли сүрүр. Артығ бурада романтик гәһрәмән мұбаризә јолуну ән доғ-ру һиҗәт јолу кими гәбул едир. О, бәлә бир гәһәтә кәлир ки, кәһнәлијә, јердәки бүтүн гәбәһәтләрә мұбаризә илэ сон гојмағ олар, "гәзәвү-гәдәр, бәхт, гисмәт" кими сәзләр бәшәријјәти кәлә-лијә сүрүкләјир, тәвәккүл әһнијјәтини зорла, мұбаризә илэ әвәз етмәк ләзһидыр:

Кәр сәһәјәдәки е"чәзәти,

Хәтириндән сил о мөһүматы.
Е"тигад етмә гәзәвү гәдәрә,
Өмрүнү вәрди бу сәзләр һәдәрә.
"Бәхт", "гисмәт" кими әлҗәзә унут,
Сә"ј елә, бавуји-күбәлини тут.
Һәрәјә истәр икән зорла апар,
Мәркәзиндән јери ләзһисә гопар.
Јохдур әләмдә бу күн әмри-маһал,
Елмү фәһн ол сәзү етмиш ибтал.
Елминә, гүввәтилә һәр кишинин
Бағлыдыр, бәхты, рәзәчи ишинин.

Артығ бурада инсан әһиә бир вәрлығ кими баһарағ ону тәби-әтин сирләри гәршысында дик чөкмәјә, әртүлү пәрдәни ачмамаға ча-гыран, иһилдәјән вә кәдәрләнән гәһрәмәндән әсәр-әләмәт бәлә јох-дур, әксинә, о иһаңыр ки, инсан һәр шәјә гәдирдир, зорла, гүввәт-лә, елмлә һәр мөгсәдә һәил олмағ олар.

Бир тәрәфдә мөнөбәт вә гәрдашлығ, дикәриндә мұбаризәјә чагырыш, бир тәрәдә сүлһ, асајиш арзусу, дикәриндә гүввәт вә зора олан иһам - бу ики дүнјәкәрүшү, ики фәлсәфә Сәһһәт роман-тизминдә гәршы-гәршыја дәјәнәр, онун романтик гәһрәмәнын һәја-та бахышндакы әјр-әјр гүтбәләри тәшкил едир. О, Азәрбајҗән ро-мантикләри үчүн сәчијјәви олан бир һәтичәјә кәлир: гүввәти, кү-чү олан галиб кәләчәк, әксинә, ким әәифдирсә, мұбаризәдә әһиә-дирсә, ләмәл олачағ, ајағларда сүрүнәчәк, мөһв олачағ! һәр ики фикри вә фәлсәфи - естетик истигамәтин идеја мөһијјәти романтик гәһрәмәнын чәмијјәт һадисәләрини һечә дәрк етмәси илэ, чәмијјәт-дәки мөвгә илэ әләгәләнир, бәшә-бәшгә заманларда јениләшир, јени мөвмүн кәсб едир.

"Кәәлүмүдә сәвкили мөһбүбү мөһүм"

Романтик гәһрәмәнын кечмиш, бүктүн вә кәләчәк һәлҗәндәки бү-

јүндө реалист јарадчылыг методу түн маһижјетинден ирөли кәлир. Романтикларда исә белә фәрдиләшдирмә јохдур. Халг үмуми әләмәт-ләри илә тәсвир олуһур; гәһрәман, тип, сурәт фәрди кәјфијјәт-ләрдән даһа чоһ үмуми кәјфијјәтләрә малик олуһлар. Шаир, ше"р пәрсисә вә Шәһәрли сурәтләри кими.

Романтик поезијаның халга мұрациәт формасында да бир үмумилик, мүчәррәллик нәһәрә чарпыр. Мәсәләң, башга романтикларда олдуру кими, Сәһһәтдә дә халга мұрациәт мәрһуму кими ишләнән "мүсәлманлар", "ислам әләми", "ислам", "түрк гәвмү" вә с. маһз бу үмумилијин вә мүчәррәддијин нәтичәсидир. Белә мәрһум, сәз вә ифәдәләри мүәллиф әксәр һалларда "Азәрбајҗан" вә "Азәрбајҗән халгы" сөзләриниң әвәзиндә ишләдирди.

XX әср реалистләри илә Сәһһәт арасында халга мұнасибәтдә мөһкәм идеја әләгәси вәрдыр. Онуң романтик гәһрәманы "јухары" тәбәгәләрә, һаким синифләрә, "әһли-ғинајә" һә гәдәр гәзәб вә һифрәт бәсләјирсә, "ашағыларә", мөһкүм синифләрә бир о гәдәр гәјҗә вә мәрһәмәт кәстәрир, онуң кәләчәјинә үмидлә баһыр.

Реалистләрдәки мөһфиликләри тәңгид, конкрет нәгсанларә, мөһфи әһлаг нормаларына күлүш, романтикларда ачыг е"тирәзлә, һуманшәмә чағырышла, ичтимаи кәдәрли, чөмијјәтин кәләчәјинә инам-лә әвәв олуһур. Романтики Нәврүзәлиниң күлүш доғуран мөвҗуд вә-вијјәтиндән чоһ кәдәр вә е"тирәз доғуран вәзијјәти, сабаһи, сабаһи күнјасы марағландырдыр. Халг үчүн бу бәдиһи тәчәсүмүн икиси дә ләзъм иди. Ајылмағ, ирәлиләмәк үчүн әвүгүн нәчә олду-ғуһу, һазырың, бүгүңү күрмәк, дәрк әтмәк һә гәдәр ләзъм иди-сә, нәчә олмағ ләзъмдыр? – суалина да әјни чаһабәһликлә чаһаб-вәрмәк, бу барәдә дә әјдиң тәсәввүрә малик олмағ бир о гәдәр ләзъм вә вачиб иди /Кәләчәк һағгында тәсәввүр вә хәјалың маһиј-јәти, сәвијјәси, шәксә, чөмијјәтин инкишаф һануңларың романтик сәнәткәриң нәчә, һә дәрәчәдә реал, елми шәкилдә дәрк әтмә-синдән асылдыр?.

Лакин Сәһһәтин романтик гәһрәманың күнүң һадисәтәри даһа

мүһүм амил кими чәлб әдир, бүгүңүң мұбаривәси онуң дигрәт мәркәзин-дәдир. Доғрудур, Әһмәд әлдә силәһ әв әзәдлыгы үғрунда мұбаривәјә гошулаңда да, фәдәиләрлә бирликдә истибар, үтүм вә истибад күн-јасына мөјдан охујанда да, реал, тарихи бир шәхсијјәт кими чаң-ланов белә, ше"рини үмуми идејаһи јәнә кәләчәклә, арзу илә, хал-гың кәләчәк әзәдлыгы илә әләгәһиңир. Вунуңда белә мөввү конкрет һәјәт һадисәси олдуғу үчүн тәсвирдә бир әјдиңлыг, конкретлики вәр-дыр. Бу әјрү күр ола да билмәв. Хәјалда јаранан сәнәткәриң суб-јектив әләминиң мөһсулу олан тәсвирлә, конкрет һәјәт һадисәсиниң тәсвири арасында конкретлики, һәјәтилик баһымдан фәргләндиричи чәһәт олмалыдыр. Сәһһәтин романтик гәһрәманың реал һәјәт һади-сәләринә фәал мұдахилә әтмәк хтәсусијјәти она имкән вәрир ки, бә"-вән мұақир чөмијјәт һадисәләринә реалист мұнасибәт бәсләјә бил-син, пәтәтә әв дәвртүң әң бөјүк әдәби шәхсијјәти кими гижмәтләң-дирдији Сабир толуоуңда сатиралар јазсын. Сәһһәт реализм јарад-чылығ методуңуң сон дәрәчә гүзәтли тә"бири илә јазыб-јарадан романтикларимкәдәндир. Бу чәһәттән онуң романтизми илә Шаиғ ро-мантивийи арасында бөјүк бир јаһыңлығ вәрдыр.

"ЕҶҶАМ ИЛӘ, КИҶАЛӘ ИЛӘ НАТИҶ ОЛМАЛЫ"

Сон вахтларә гәдәр Сәһһәтин јалнығ бир нәчә сатирик ше"ри мө"лум иди. Лакин т. дигрәт лирик шаир кими тәңнән Сәһһәтин сати-раја бивәи тәсәввүр әтд. јимкәдән хәјли чоһ әһмијјәт вәрдијини, онуң бир силсилә сабирәне ше"рләр мүәллифи олдуғуна мөјдана чыхар-мылдыр. "Кәлмијјәт" ады сатира журналында "А.С." вә "Шөјх Шөј-пур" имвалары илә чап олуңмуш һәмин сатиралар шаирини идеја мөв-гәләрини, тәслүб хтәсусијјәтләрини, әјрү-әјрү һәјәт һадисәләринә мұнасибәтини әјдиңләшдырмағ үчүн вәнкин материал вәрир.

Сәһһәтин сатиралар јазыһы тәсәдүфи јарадчылығ һәвәси дө-јилдир, онуң үмуми јарадчылыгың тәбиһи, бә"зән ашкәр күртән, вә бә"зән кияләнән үзәи бир идеја-әстетик кә рижјәтиди. Белә

көнчлијиден Лафонтене, Крылова мүрачиет едйб сатирик төмоилләр төрчүмө етмәси, фасилә вермөдөн оријинал төмсилләр, "Нефт фанта- ны", "Тагы вә Нагы" кими комик вәкијјәтләрлә зәнкин пјесләр вә нәһәјәт, сатиралар јазмәси бу јарадичылыгын төнгиди төмајтлүнү мшаһидә етмөк үчүн кифәјәтдир.

Шаир өз әдәби бәхшларында да сатирик әдәбијјәтын мүасир мөвгејинә јүкөк гијмәт верирди. О кәстәрирди ки, бәди әдәбиј- јәтын мүасир сәвијјәсиндә төнгидося вә сатирасяв кечинмөк мү- күн дөјил, "әш"арда сәбки-чәдид" ачан Сабир мөһә бу јолла кет- миш вә заманында сөз сәнәтинин зирвәләринә јүксәлә билмишдир.

Сәһһәтин бәлә бир гәһәтә кәлмәси әдәби инкишавын өзү илә, Аәрбајчан реализминин өзүнмөхсус хусусијјәтләрилә, есрин өз- вәлләриндә јени инкишаф мөрһәләсинә јүксәлимиш төнгиди реализмин, хусусән сатирик әдәбијјәтын Сабир вә Чәлил Мөммәдгулузадә кими нүмәјәндәләринин өлдә етдији бөјүк әдәби гәләбәләрлә бағлы иди. Бу, ејни заманда, ингилаби вә ичтимаи шуру ојанмыш Аәрбајчан халгыннн милли, мө"нәви еһтијачлары илә әләгәдар иди.

Сәһһәт сатираны реализмин үзви бир һиссәси, һәм дә халг руһу илә сых бағлы олан бир һиссәси сәјырды. О, XX әср шәраитин- дә, тәзјиг вә зоракылыг дүнјасында, сәнәураннн һөкмранлыг етди- ји, һәр чүр азадлыгын "ғанлы өлләрлә тыхандыгын" "фәна бир заман- да" сатирик әдәбијјәтә бөјүк еһтијач оллуғуну дөрк едир вә мта- сирләрини "ејһам вә кинәјәдән" истифадә етмөјә чагырырды:

...вәманә чүнки фәна бир зәманәдир,

Ејһам илә, кинәјә илә натиг олмалы.

Бәләликлә, Сәһһәтин сатираја мграчјәти һәм онун јарадичы- лыгыннн өз дахили хусусијјәтләри вә ганунаујғунулуғу илә бағлы бир әдәби һадисә иди, һәм дә шаирин елми-нәзәри гәнаәтләри илә әләгәдар иди.

Сатираларын төнгид вә тәсвир һәдәфләри мүхтәлиф вә рәнкә- рәнkdir. Шаир мәшәт вә чәмијјәт мәсәләләриндән тутмуш мҗһүм

сијаси һадисәләрә гәдәр, ән кичик һәјәт деталлары вә конкрет шәхсијјәтләрлә јанашы мө"лум дөвләт һадимләринә, сијаси мө"- мурларәгәдәр һамсынын өз сатира һәдәфи етмөкдән чәкичмәмишдир. Бу сатираларда Иран шаһлары халга хәјәнәт едән, өз шәхси зөвг- ләри үчүн һәр чүр әхлағ нормаларынн тапдалајан сымаснә, эалым вә мүстәбид дөвләт башчылары кими төнгид олунурлар /"Јол верин", "Одесса хәјәләти", "Ачлыг давасы" вә б./ Шәриәт китаби рус ди- линә төрчүмә едиб газанч далысынча гачан, руһаниләрин фитвасы- на ујуб тәдрис очағларынн бағланмасына гол гојан, беш-он кәл- мә өчнәби сөз әјрәнис харичи мәдәнијјәтләр гаршысында сәчдә гы- ларәг өз милли мәдәнијјәтинә хор бахан мәсләксиз, гәјрәтосиз зи- јәллылар, "мүсәлман үрәфалары", "үрәсалар" Сәһһәтин амансыв гөзәбинә мүбтәлә олурлар /"Төгдир едәлим", "Зәһмәт чәкмә", "Бән- зәтмә" вә б/. Халғлар арасына әдәвәт сәлан, дилдә сүлһә чагы- рыб, далда бомба гајыран, азадлыг мүбаризәләринә милли әдәвәт рәнки верән империалист дөвләтләри, онларын мүстәмләкәчилик си- јасәтләри төнгид атәшинә тутулурлар./ "Чәпәр чәкмәсин", "Уталија", "Кәднијјәт", "Ав чәк даһа вәһмәт, дадаш" вә с/. Халғ малына көз дикән, "чибишдан" хәтираси үчүн мин-бир донә кирән, дин пәрдәси алтында халгч талајиб-чапан руһаниләр, молдалар, һачы- лар, аһидләр, рөвзәханлар чох рәнк-бәрәнк бојаларла, рәнкбә- рәнк сымалары, рәнкбәрәнк хусусијјәтләри вә хасијјәтләри илә јени сатираларда тәсвир олунурлар /"Оручлуғун программасы", "Кәднијјәт", "Еј дәрдимзин дәрманы", "Рөвзәхан", вә б/. Мәктәб- маариф, аһа дили, тәдрис мәсәләләри, аила-мәктәб, усағ тәрбијә- си кими һәјәти проблемләрә бу сатираларда кәмиш јер верилир. /"Үхүвнәт мәктәби", "Студентик", "Вар иди һеч олмаса Ширванда беш-үч ил габағ" вә б/. Әтәләтин, мүт"илијин, авамлыг вә чәһә- дәтин, бикәнәдијин, мөшһәнлыгын, мшафизәкарлыг вә фанатизмин, јекәбашлыг вә зоракылыгын, лөвғалыг вә худәиндјин вә онларә бәлә чәмијјәт, әхлағ, әдәт, мәшәт мәсәләләринин төнгидик дә

јужерыда садаланан мөвауларын сыр-омна дахил өтсөк, Сөһһөт өати-
расыннан мөвау дөирөсини төсөвүр өтмөк олар.

Бүтүн бу сатиралара үмүмликдө нөөр салайда, дөвүрт чидди-
ичтимай-саяси негөсөндөрүнө, "аулмөт дүнјасына" гаршы чөврүлмөш
чөспөртли, мүдрик, өетөндөшөнө төнгидин фонунда шаирин парлаг,
ајдын, дөкөсиз сымасы чанланыр; халгын сөздөти үчүн арамсыө чалы-
шан өетөпөрвөр бир шаирин шөфраф сымасы!..

Сатираларла өтөри танышлыг бөлө онларын Сабир поезијасынын
те"сиринден көнарла галмалыгыны көстөрүр. Бу те"сир, һәр шејден
өзөөл, өзүнт мөвауларда, сатира үчүн мөвау сөчмөк үсулунда, өлө-
чө дө форма хүсөсийјөтлөрүндө көстөрүр. Бурада һөтта бө"зөн Са-
бир ше"ринин ајры-ајры мисралары, ифадөлөри төкрар олунур. Ајдын
һисс олунур ки, Сөһһөт бөјүк сатирикин јолуikle кетмөјө чалымыш,
онун итфузлу мөктөбинин өн"өнөлөрүни давам өтдирмөк истөмишдир.
Өлбөттө, бу сатиралар өв ше"ријјөти, мөвауја мүнөсөбөтдөки ајдын-
лыгы өө конкретлији, типлөрин чанлылыг өө бүтөвлөтјү бахымандөн
Сабир поезијасы сөвијјөсине јүксөтмүр.

Мөсөлөн, ашагыдаки мисраларда Сабирө мүрачиөт һөтта төкрар
дөрөчөсине өнкр:

Гачын, гачын, јол өерин, атланды Нөсирөмүлк!
Авропадан Теһрана јолланды Нөсирөмүлк!

Јахүд:

Мүлки-Иран өөтмүндүр, өөтмүн!
Һазырам көчмөјө мөн чанымдан,
Һөркия өл чөкмөрөм Иранымдан!

Јахүд:

Көлдү јенө оручлуг
Мејдана, ај чан, ај чан!
Мөсқид долуб, бөшалды
Мејхана, ај чан, ај чан!

Јахүд:

Мөн демөдимми бир бөлө,
Бөш-бөшүна јалан демө...

Јахүд:

"Көлнијјөт" агрын бу гөча һаггала,
Бирчө сөзүм өар, ону јөө журнала.

Бунлар, дөрһал Сабирин ајры-ајры мисраларыны, бөјтлөрүнү,
ше"рлөрүнү јада салыр, һөтта о дөрөчөдө јада салыр ки, онлары
тутушдурмага бөлө өптијач һисс олунмур. Бу, өлбөттө, Сабир ше"-
рини өвбөрдөн билөн бир шаирин мисралары иди.

Лакин Сөһһөтин сатира јараччылыг һын орижинал хүсөсийјөт-
лөри дө өардыр. Бу орижиналлыг ајры-ајры һөјөт һадисөлөрүнө мө-
һасибөтдө, сатиранын характериндө, төсөвирин ифадө үсулларында
ајдын көрсөнүр. Бир романтик кими шаир һансы мөвауја мүрачиөт
өдир-өтсин, она мүтлөг өө мүнөсөбөтини билдирир. һөтта бө"зөн
бир ше"рдө бир нечө дөјө һадисөјө, төсөвирө мүдахилө өдиб фикри-
ни бирбаша сөјлөјүр. Бу, бө"зи һалларда ше"рин үмүми бөдики гүв-
вөсине мөнфи те"сир көстөрүрсө, риторикаһын, дидактизми күчлөнди-
рүрсө, бө"зи һалларда јеринө дүшүр, мүтөллиф мөвгөјинин даһа ај-
дын сөслөнимөсине хидмөт өдир.

Башдан су чөх јаман буланым, рөнки мор галым,
Милләтдө дөзүлөр гырчылым, јалкы көр галым,
Руһанилөрдө өлки итфуз, көһнө зор галым,
Сөнимүш төмөддүн өтөшимиз, аача гор галым,
Сөндүрмөк истөјјилөр онун да вийјасыны!

Јахүд:

Һијләкөр дөврөнч көр,
Халгы инди ојјадар,
Милчөјө бах, милчөјө,
Хөртү өјла фил өлар,
Көр нечө зөманөдир.
Ринди өһид өлпадыр.
Руһан ара бахкинан,

Довшан тутар тазыны.

Догрудур, бу нүмунәдә образлар сатирик сөчијјә дашыяр, үмү-ми мәнәвәрдә кинајә, күлтш чох гүвәәтлә Нәзәрә чарпыр, бунда бәлә итрачиәт бирбашадыр, васитәсиядыр.

Әлбәттә, һәр шөјдән әввәл, бу нүмунәләр шаирин јарадычылыгында ашкар һисс олунан бир бошлугу долдурур. Бир нечә сатирик ше"ри мә"лум олан Сәһһәт артыг отуздан јухари сатиранын мғәллифидир. Сатиралар, һәм дә Сәһһәтин дүнјакәртшүнүн, ајры-ајры чөмијјәт һадисәләринә, Сабир јарадычылыгына мүнәсибәтинин ајдынлашмасына, дәгигләшмәсинә кәмәк кәстәрир, романтик Сәһһәтлә реалист Сәһһәтин арасында мөһкәм идеја бағларынын даһа габарыг шекилдә көрсәнмәсинә хидмәт едир. Сатиралар бир даһа кәстәрир ки, дөв-рүн мүрәккәб, виддијјәтли тоггумалары вә мтбаривәләри шәраитиндә шаир һәмшә мәзлумларын, әзиләләрин, мөһкумларын мәнәфејини мдәфиә етмиш, "рәсвалара", "әғнијәләра" вә онларын дәјирмәһинә су төкән руһаниләрә, "бөјну грахмаллы", мөсләксә, ријакар вијәләләра, милләти сатайларә, башга халгларә пис мүнәсибәт бәсләјән мөһдуд милләтчиләрә дүшмән мүнәсибәт бәсләмишдир. Имперализмин, яракарлыгын, милли төвјигин, ичтимай бәрәбәрәвалијин төнгидиндә Сабирлә ајагләшмага чалышышдыр.

Нәһәјәт, әдлә едилән сатиралар бир даһа тәәдиг едир ки, Сәһһәт өз сәнәт вә әгидә досту бөјүк Сабирин сәнәт дүнјасындан илһам алараг јәни әсрин әввәлләриндә Азәрбајҗанда јаранан габагчыл идејалы әдәбијјәтин көркәмли нүмәјәндәләриндән бири олмушдур.

"СӘН ӨЗИЗИ-ВӘТӘНҮ МИЛЛӘТСӘН"

Романтик Сәһһәтин халгын кәләчәји, сабаһы илә бағлы никбин дүштәчәләри ушагларә, кәнч нәслә олан бөјүк үмид вә инамындан гидә алыр. Мғәллим-шаир јәни нәслә өз арзуларынын кәләчәк көрчәклији, вәтәнини сабаһы кими бахыр вә буһа көрә гүвәгин педагогик фәалијјәтини ушаглар үчүн биләваситә бәдиә әсәрләр дә јазыб-

јаратмагла тамамлајырды. Сабир, Шаиг, С.С.Ахундов кими һәмчн әсәрләрин мғәллифи дә Азәрбајҗан ушаг әдәбијјәти тарихинә парлаг сәһифәләр јазыш вә пәләм јолдашлары илә бирликдә бу әдәбијјәти чохәәртли инкишафында јәни, јүксәк мәрһәләјә галдарышды. Он беш илә пәдәр мғәллимлик етмиш шаир јалһыә мөктәбдә дејил, әдәби јарадычылыгында да мғәллим олмушдур. Онун ушаг вә кәнчләр үчүн јаздыгы бир чох лирик ше"рләри, сәһнә әсәрләри вә тәмсилләри тә"лим-тәрбијә ишинә кәмәк етдији кими, кәнч нәслин әстетик әвгүгүн формалашмасына, ушаг әдәбијјәтинин инкишафына да күчлү тә"сир кәстәрмишдир.

1906-чы иллә "Дәбистан" журналынын 15-чи нәмрәсиндә кәнчләр үчүн јаздыгы "Тәрјадити-интибаһ..." адлы биринчи ше"рини чап етдирдикдән сонра шаир бу сәһәдә сә"јлә чалымыш, "Дәбистан", "Мөктәб", "Рәһбәр" кими ушаг журналларында, "Түрк әлирбасы", "Икинчи ил", "Илк гираәт", "Јәни мөктәб", "Күләр" адлы дәрслик-ләрдә чохлү әсәри чыхышдыр.

Сәһһәтин ушаглар үчүн јаздыгы әсәрләри јәш хтәсүсијјәтләринә көрә ики һиссәјә ајрылдыр: 1. Ајашлылар үчүн јазылан кичик һәчмли лирик ше"рләр, шәргиләр. 2. Мөктәбјашлы ушагларә вә кәнчләрә мәхсүс дидактик әсәрләр. Бурајә, әсасән тәмсилләр, алләгорик ше"рләр, ушаг пјесләри дахилдир.

Шаирин кичикјашлы ушаглар үчүн јаздыгы ше"рләри даһа чох јәјәлмишдыр. /"Дәя", "Бағча", "Ики дана", "Үгчәләр", "Гушлар", "Илк баһар", "Ана вә бала" вә с/. Дәрһал һисс олунур ки, бу әсәрләр ушаг руһна, әвгүгнә дәриндән бәләд олан, хәлг әдәбијјәтиндән мәнәрәтлә истифадә едән маһир бир сәнәткарин пәләминдән чыхышдыр.

Мөктәбәгәдәр ушаглар үчүн јазылан ше"рләрдә тәрбијәви мәсәләләр әсасдыр. Шаир бир мғәллим кими һәр ше"риндә балача охучуларына мә"лумат, билик веријә, мхтәлиф һәјәт, тәәүәт һадисәләри илә ушагларын тәсәвүрүнү кенишләндирмәјә чалышр. Бу ше"рләр аиләјә, анајә, вәһмәтә мәнәәбат һиссәјадыр, тәскилләр,

гушларын, һөйванларын һөйятә һаһгәндә мә"лумат верир.

Сөһһәтин мәктөбшәшлә ушаһлар вә кәнчләр үчүн јавдығы әсәрләрде ичтимәи мөзун даһа гүвәтлелир. Бурада һөйят материалм даһа чоһ, мөвау даһа кешиш, идеја даһа дәриндир.

Вәтән мөһәббәти, мәарифә, елмә чаһырыш бу әсәрләрин әсаә мөзунуну төшкил едир /"Фирдовси-әтфал, јаһуд чоһуһлар баһчасы", "Вәтән", "Мәктөб шакирди", "Тәнбөл", "Вир мәктәбдә имтаһан", "Күчә ушағы" вә с/.

Көнч һәслин тө"лим-тәрбијәсиә бәјүк мә"на вәрән шаир мөн-таби, елми "вәтәнин, милләтин әһјасы" үчүн ән әсаә вәситәләрдән сәјирин. Вунун үчүн Сөһһәт шакирдләрде мәктәбә, елмә мараһ сјә-дан, моллаханәләрин, сһоләстик тө"лимин шикәст етдији ушаһларә доһру јол кәстәрән әсәрләр јәвирди. Шаирин мәктөб сәһнәләриндә дәфәләрлә тамашаја ројулмуш "Чәһаләт сәмәрәси, јаһуд бир јети-мин хошбөһтлији" пјеси бәлә гијмәтли әсәрләрдән идк. Бу пјеслә Сөһһәт Азәрбајҗан драматуркијасы тарихинә илк ушаһ драмлары јәән мөллифләрдән бири кими даһил олуру.

Пјесин мөввусу мәктөб һөйятиндан алынмышдыр. Бүтүн һадисә-ләри мәктөб дәхилиндә тәсвир едән мөллиф Сәбирин "Охутмурам, әл чәкин", "Ғој сәјсүн, ушаһдыр ушаһым" сатираларында олдугу кими, чәһид ата-аналары, тәнбөл шакирдләрм тәнғид едир, габаһгчл мөә-лимләрин гаршысына чыхан чәтиндикләри кәстәрир.

Сөһһәтин ушаһлар үчүн јавдығы әсәрләр ичәрисиндә төслиләр хтосуи јер тутур. Бу жанрын имканларындан истифаде едәрәк шаир буржуа-мүлкәдәр чәмијјәтиндәки ичтимәи бәрәбәрсәвлијин, мөнфи әхлаһи сифәтләрин тәнғидини верир. "Күн вә күлөк", "Түлкү вә мөјмүн", "Түлкү вә гурд", "Улаһ вә аслан", "Ит вә кәлкәси" бәлә тәрбијәви әһәмијјәти олан әсәрләрдир.

"ОД ТУТУВ ГЫРМЫЗЫ АТӘШЛӘ ЈЕНӘ ЈАНДЫ УҒУҒ"

Сөһһәт Азәрбајҗан әдәбијјәтиндә чоһ кәвәл тәбиәт мәнәвә-ләри јарадан јәвнчиләрдән сәјилыр. Тәбиәти тәрәнғи Сөһһәт лири-

касинын әсаә хүсусијјәтләриндәндир. һәлә илк јарадычылығ ахта-рышлары дәврундә шаир кәстәрирди ки, һәр бир сәнәт әсәриндә инандырычы тәбиәи һиссләр вә мөәјјән әхлаһи мөсәләләр, јаһуд ша-иранә тәбиәт мәнәвәрәләри верилмәлидир. О заман Сөһһәт франсыз шаирләринин /Сүлли Прүдом, Жан Рамо/ тәбиәт ләвһәләри тәсвир едән әсәрләрини тәрчүмә етмиш әз әвү дә бу руһда шә"рләр јәз-мышдыр. Бу илләрдә шаир тәбиәти тәсвир едән әсәрләриндә һиссә, хөјалә кешиш јер верирди. Бу тәсвирләрдә һәлә һөйятлә, инсанлар-лә әләгә әәиф иди.

1907-чи илдән сонра Сөһһәтин дунјә керүшүндә, сәнәтә баһы-шында әмәлә кәлән инкишарла әләгәдәр олараһ онун тәбиәтә мүнә-сибәтиндә, тәбиәти тәсвир үсулуида да бир дәјишилик әвүнү кәс-тәрир. Јарадычылығнын бу илләриндә реалист әдәбијјәтә гүвәтли мөјл кәстәрән Сөһһәт рус әдәбијјәтинин Пушкин, Лермонтов, Колт-оов, Плешкәјев, Никитин кими нүмәјнәндәләринин тәбиәти тәсвир едән әсәрләрини тәрчүмә едир вә әвү дә бу руһда шә"рләр јәсәр. Шаирин һәмин сәнәткарлардан орижинала јаһын тәрчүмә етдији "Ғыш", "Ғыш сабаһи", "Ғыш кәчәси", "Јәз сәһәри", "Таһыл бичини", "Па-јыз" кими мәнәумәләри әвүнүи јәзымыш олдугу "Јәз кәчәси", "Әкин-чи һәғмәси", "Јәз сәһәри", "Ғыш" вә с. шә"рләрдән әјярмаһ чәтин-дир. Бу әсәрләрин аһлары бир-ориһнә бәвзәдији кими, мөзуну, үслубу, гурулушу да јәһандыр.

Тәбиәт тәсвирләриндә романтик Сөһһәтә реалист Сөһһәтин күчлү тө"бири һиссә олуноур. Бу тәсвирләрдә артығ шаир тәбиәтин даһили сирләрини ачмаға, она рәмәи мә"на вермәјә бир о гәдәр сә"ј кәстәрир, әз руһи әләми илә хәричә әләм арасында әјниј-јәт ахтәрмир. Унди онун диггәтини тәбиәтин өзү, онун кәвәлли-ји, вәнкинлији даһа чоһ чәләб едир. О, тәбиәти олдугу кими, көр-дүју кими тәсвир чәләрмир.

Сөһһәт тәбиәти бүтүн чәндилығы илә дуја билмиш, онун кә-вәлликләрини мөһәрәтлә тәрәнғи етмишлир. XX әсә Азәрбајҗан

әлебијјатында табиғат төсвири бәбәсиндә Сәһһәт геләр мүнәввәр
олан икинчи бир шаир јохдур. Онын шаирлик исте"дады бурада да-
һа гүзәтди бир шәкилдә үзә чыхмышдыр. Шаирин јалныз "Јаз сәһ-
әри" адлы мөшһүр ше"рини нәзәрден кәчирмәк бу фикри сүбүт етмәк
үчүн кифәјәтдир:

Од тутуб гырмыз ашәлә јенә јанды үфғ,
Шәфәгин гырмызы рәнкилә ишыланды үфғ.
Бир геләр чајдан улағ од галамыш дағда чобан,
Ојадыр өз сүгүстн отлаја јајлагда чобан.
Јумушағ кәј чәмәнин үстә дшүб шәһ кәчәдән,
Исти јохдур, һәлә вәр бир балача мөһ кәчәдән.
Ағ думанлар учалыр кәј хаһнә дағлардан,
Чох сөриндир һавасы, кечмә бу јајлаглардан.
Күн чыхыр, кәјдә булуд гырмызы рәнкә бојаныр,
Кәндлиләр чох јорулуб, ујғудан инди ојаныр.
Пејәдән мал-һараны бә"ви чыхардыр ғыраға,
Вә"ви сәһраја кәдир, ишләмәјә, бә"ви баға.
Пејәвәх лирикәсынын кәзәл нүмунәләриндән олан бу парчада
һәч бир сү"и, хәјали, гондарма фикир вә дүјгү јохдур. Шаир јај
сәһәрини кәрдүјт вә дүјдугу кими, бүтүн табиғи хүсусијјәтләри
вә әләмәтләри илә төсвир едир. Бурада охучу санки јај сәһәри-
нин гоһусуну, шәһан ртүбәтини, сәһәр һәсиминий әтрини вә һәфә-
сийни дүјур. Шаир табиғәти инсанла, ичтимаи һәјәтлә говушмуш шә-
килдә чанландырыр, бу ики әләмин ваһид бир аһәнкени төрәннүм
едир.

Сәһһәт табиғәти донмуш, чансыз шәкилдә дәјил, чәмијјәтлә,
инсанларла бирликдә төсвир етмәјә чалышыр. Онын бүтүн пејәвәх-
лары инсанын иштиракы илә чанландыр /"Ғыш", "Јај кәчәси", "Јај
сәһәри", вә с/. Бу өсәрләрдә инсан әмәјини, әмәкчи синифләрин
вәзијјәтини әкс етдирән чанлы ләвһәләр вардыр. Мәсәлән, "Ғыш"
мәнаумәсиндә ғышын төсвирини вәрән шаирин нәзәрини бир һарын
чәрәк белә талмајән, евсиз-ешиксиз галан инсанларын, "Јабрик-

ләрдә чалышан, ләгимләрдә күлүнх вурян фәһләләрин" һалы чәләб
едир. "Исти отағларда јајиб-ичән даш гәлбәли дәләтдиләрә" гаршы
гәзәбләнән шаир, охучула ләйкум вә һағиһ тапчаланан инсандар
мәрһәмәт, рәғбәт ојатмаға чалышыр.

Халқ һәјәтине јахынлығ, кәндли синифинә рәғбәт вә мәрһәмәт
Сәһһәтин табиғат мәнәввәсинә һәср олунмуш өсәрләриндә даһа гәбәрәғ
шәкилдә өз әксини талмышдыр. Шаир кәндлинин әмәјини, чәмијјәтин
игтисади вәзәсини тәшкил едән амыллардән бири кими ғымәтләндирәр-
ди. "Әкинчә һәғмәси" ше"риндә о, зәһмәткәш кәндлинин әмәјини
төрәннүм өдәрәк дәјирди:

Әкинчә һәр кәсдән артыр чалышыр,

Онын әмәјилә инсандыр јашыр.

Одур ки, "Јај сәһәри", "Јај кәчәси" кими ше"рлериндә "не
чүтү, не котыч, не кәли" олан, ачындан әлмәмәк үчүн "ахшамачан
хырманлары долашан", "Күн алтында төр төкөрәк чалышан" әкинчә лә-
рин арғыр вәзијјәтинә гаршы е"тирозини билдирир. Бу ше"рләрдә
јохсул кәндлијә мәрһәмәтлә јанашы, онын кәзүнт ачмағ, синифи шү-
уруну ојатмағ әмәјли дә күчлүдүр.

Аббас Сәһһәтин пејәвәхларинлә Азәрбајҗан табиғәтинин колорити
ишәликләричә гәдәр өз әксини талмышдыр. Шаирин табиғәти төс-
вир едән ше"рларына охујаркән, охучу санки доғча дијарын чәлләри
илә кәдир, онын кәниш дүзләринин, јашыл јәмәчларынын әтрини дү-
јур, ахшам вә сәһәрләрини, исти вә сојуглуғуну һисс едир. Бәјтк
бир усталығ вә сәнәткарлығла јарылмыш бу ше"рләр Азәрбајҗан
поезидәсинин кәзәл нүмунәләридир.

Бир романтик шаир кими Сәһһәт јарадычылығында табиғәтә белә
фәзл мүнәсибәтин сәбәби нә иди? Бу, шаирин дүнјакәрүшүгүн, пејә-
ти фәлсәфи бәхышынын һәһсә нәггәләрдә әләгәләндири? Әлбәттә,
Сәһһәтин пејәвәх лирикәсынын формалышысында милли ше"рин ән"әнә-
сийни, әләқә дә онын јахшы таныш олдуғу Европа вә Рус романтик
поезидәсинин тө"сирләрини нәзәрдән кәчирмәк олмаз. Хүсусән Пушкин

боју төрчмә иле мәшгул олмушлур. Оун төрчмәләри әсәән "Мәҗриб күнәшләри" адлы ики китабла, "Лени мәктәб", "Икинчи ил", "Или гираәт", "Күләр" кими дәроликләрдә, "Дабестан", "Мәктәб" хур-налларинда, јерли гәзәтләрдә чап олунмушлур.

1905-1906-чы илләрдә Сәһһәт әсәән франсия әдәбијјати нүмунәләрини төрчмә едирди. Или төрчмәләриндә о, "Тәвә шә"р" нечә олмалыдыр?" мәғаләсиндә ирәли сурдүҗү фикирләр чәрчивәсиндә һәрәкәт едир, төрчмә үчүн әсәән һисси шә"рләр сөчирди. /"Һәҗмәји-ордибәһишти", "Вир вәрәҗдир китаби-хилгәтдән" вә с./ Бу шә"рләрдә ичтимай мәәмун әәиф олдуҗу кими, дил, ифадә тәрәккүлә де һисбәтән кәһнәдир.

Сәһһәтин кәниш төрчмәчилик фәәлијјәти 1907-чи илдән соңра башламашдыр. 1906-чы илдән Шамаһда ачылмыш реални мәктәбдә мугәллимлик етдији заман шаир онунла јакын олан јерли мугәллимләрин кәмеји иле рус дилини әјрәңкир вә рус классикләринин әсәрләрини мугәллимлик едир. Бу илләрдә Сәһһәт рус әдәбијјатынын ән јакшы мугәллимләри кими мәшһурлашмаҗа башлајыр. Оун рус классикләриндән төрчмә етдији "Ғәфәз", "Пәјғәмбәр", "Мәсри", "Терекин совҗаты", "Ғачи Абрек", "Хәбәрдар!", "Ирәли", "Истиҗбал бизимдир", "Сәзәндәләр", "Фил вә алабаш", "Јәј сәһәри", "Тахил бичини", "Ғәјәтин дибиндә" кими онларла төрчмәси рус әдәбијјатынын идеја-бәдии гүдрәтини Азәрбајҗан охучусуна әјни сәвјјәдә чәтширан кәзәл нүмунәләрдир.

А.Сәһһәт Ғәрби Европа шаирләриндән Виктор һүҗо /1802-1885/ вә И.Кәтә /1749-1832/, А.Мүссә /1810-1857/ вә Морис һартмәндән /1821-1872/ бир сира төрчмәләр етмишдир. Оун төрчмәләри ичәриндә күрчү вә ермәни әдәбијјати нүмунәләри дә әһәмијјәтли јер тугур. һәр ики халҗа дәстләг мугәллимлик бәсләјән шаир, онларин әдәбијјатыны әјрәңкир, габаҗчыл вијјалылары иле јакындан әлаҗә сәхләмәшдир. О, ермәни драматурҗу А.Абелјянни /1865-1936/"Һәрт һәртәһи" пјесини әјни адла иртибас етмиш, шаир вә мугәллим А.Сә-

турјяни /1865-1917/ "Ғәјәчәндли нәҗмәләр" шә"рини Азәрбајҗан дилине чәвкәрмишдир.

Күрчү әдәбијјатындан исе Сәһһәт романтик шаир Николоз Вараташвилини /1817-1815/ "Мәрәһи" шә"рини төрчмә етмишдир. 1916-чы илдә Күрчүотанда Вараташвилини андәдән олмасын 100 иллији гәјд олундуҗу заман /шаирин 1817-чи илдә доғулдуҗу сон илләрдә сүбүт олунмушлур/ Сәһһәт дә өз төрчмәси иле бәјтк күрчү шаиринә һөрмәт вә мәнәббәтини билдирмишдир. О өз шә"ри "күрчү шаиринин јубиләји мүнәсәбәтилә" төрчмә етдијини кәстәдир.

А.Сәрәтелини исе шаир ики шә"рини төрчмә етмишдир /"Хәндә Гоҗи", "Мән мугәддәс тәсвирләрин әнүндә"/.

Сәһһәтин әсәз төрчмә принципи - төрчмә олунан мәтнә мугәллим гәдәр јакындашмаҗ, ориҗиналын һәм идејасыны, һәм дә бәдди хүсусијјәтләрини олдуҗу кими сәхләмаҗа чалышмаҗ принципи иди. Бу принципә о, бир төрчмәчи олмаҗ е"тибарилә мугәллим шәкилләрдә өчәл едирди.

Төрчмәҗә јарадчы шәкилдә јанашмаҗ бачарыҗи Сәһһәтин төрчмәләринин јүксәк бәдди кәффијјәтләрини тә"мин едән әсәз аминләрдән иди. Онда керәңкир ки, бу төрчмәләр әсанлыҗа охунур, бәдди гүвәәси иле охучуну дәрдәл өз тә"бири алтына ала билди; чох заман онларин һәттә төрчмә олундуҗуну белә тә"јин етмәк чәтин олур.

Шаир төрчмәләриндә јүксәк чалышмаҗ хүсуси дигәт јетирир. О, бачардыҗа мисралары парчаламадан, мәтнә һисә вә мә"налы ифадәләрдә төрчмә едир. Мугәллимдән бәјтк сөз еһтијјаты, усталыҗ тәләб едән бу чәһәт исе төрчмәнин тә"сирли, дәғиҗ чыхмасына сәбәс олур.

А.Сәһһәтин төрчмәләри дилини саңәлији иле дә һәзәри чәлб едир. Буна шаир халҗ дилинин әнҗиндикләрини јакшы билмәси вә ондан бачарыҗа истифадә етмәси саңәсиңдә наил олмушлур.

О, Азербайжан дилинин тухенмез хезинеси иле јакындан таныш олдугу үчүн дил материалы иле сөрбест даврана билир.

А.Сейхетин терчүмөлөрүнүн идеја-бедии те"сири чох гүвәетли иди. О, терчүмөлери иле бир тәрәфдән Азербайжан халгыны башга халгларын әдәбијјаты иле таныш етмек мөгсәдини изләјирди, дикер тәрәфдән бу јолла Азербайжан әдәбијјатынын өзүнүн инкишаф етмәсинә, онда м҃асир иттерәгги кәфјијјәтларын төшәккүлүнә те"сир кәстәрмәје чалышды.

"ШАИР АЛИНСИДИР ДӨВРАННИ"

Ијринчи әсрин әввәлләриндә әдәбијјаттын нәзәри мәсәләләри әтрафинда демократ јазычыларла буржуа јазычылары арасында кәдән итбаривәдә Сәйхәт феал иштирак әдирди. О, Азербайжан әдәбијјатынын инкишафына көмәк етмек мөгсәди иле әли-тәнгиди мөгәләләр јазыр, бир чох мһти әдәби мәсәләләр һаггында фикир јүрүдүр, әсәрләриндә руо ве Европа әдәбијјатшүнаслигчидәки м҃лаһизәләрдән истифадә әдирди. Оун реализм, сатира, тәнгид, әдәбијјатла идејализм иле ве халгылык, классик ирәә м҃насибәт, бедии терчүмә кими мәсәләләр һаггында фикирләри XX әсрин әввәлләриндә Азербайжанда әдәби-тәнгиди кәртүшләри әјдмәшдирмәк чәһәтдән чох әһәмијјәтлидир. Шаирин әдәби-нәзәри кәртүшләрини доғру шәрһ етмек, бу кәртүшләрини әәиф ве гүвәетли тәрәфләрини мөјдәлә чыхармәк үчүн буналарын инкишафы алачәк ләзимдир.

1908-чи илин әввәлләриндә артыг бедии јарадычылыга бәјтк мөјдә кәстәрдија заман Сәйхәт әдәбијјаттын нәзәри мәсәләләри иле дө мөшгул олмага башламышды. Шаир һәлә бу заман дүшүндүрт әдәби мәсәләләр һаггында әјрмәчә бир мөгәлә јазмыш ве ону "һәјәт" гәзәтиндә чап етдирмишди. "Әдәби-әлиһ фәлјетон" сәрләһәси алтын-да чап олунаһ һәмнин мөгәләнин әввәлиндә дејилдија кими, Сәйхәт ону әдәбијјатшымын ислаһи мөгсәди иле, "тәә шә"р" нечә олмалыдыр?" суалыны изләш етмәк үчүн јазмышды.

Шаир Шәрг шә"ринчи кәһ нәлиш формалист јалыгларын тәнгид

әдиб кәстәрди ки, "гәдди бәрә, тәт әја, кәрпиди оха, гаши јаја" бәһәдән, охучунун һисләрини корлајаһ Нәзирәчи әдәбијјатын ән"әнәләрини м҃асир шәраитдә ләзәм етдирмәк чох вәерлидир. М҃асир шә"ри инкишаф етдирмәк үчүн сун"и, Рәјри-тәбик тәә-вир вәситәләриндән јвағлашыб јәни, м҃асир тәләбләрә чәзәб вә-рән ичтимаи мәмумунлу шә"р јарәтмәк ләзимдир. Сәйхәт әв м҃асирләрини "һиссијати-тәбијјә" јоду иле јазыб јарәтмәкә, јә"ни һадисәләри һәггәтә јакын, әв тәбик һалинда тәәвир етмәје чә-гырыды. Шаир һәлә әдәбијјаттын идејализм иле, кәһиш ичтимаи вәәи-фәләри һаггында данышмәсә да, кәһнә шә"рин мөһүддүләринә гәр-шы чыхан вәман фәјдали иш кәртүрди.

Әлбәттә, Сәйхәт охолостик шә"ри классик шә"р иле әјдмәшдир әрмиди. Классик Азербайжан ве Шәрг әдәбијјатына м҃сәбәт м҃на-сибә. Сәйхәтин бедии јарадычылыгында олдугу кими, әдәби кәртүш-ләриндә дө үстүн чәһәтләрдән бири иди. О, классик әдәбијјатә бир ирә кими, халгын мөдәнијјәт тарихини м҃һүм бир сәһәси кими бахырды. Мәсәлән, Сәйхәтин тәә-тәә Нивәлијә м҃҃әлијәт етмәси, ондан мисаллар кәтирмәси, Сә"ди ве һаривә шә"рләр һәср етмәси, Фирдовси сәнәтинә јтисәк гијмәт вәрмәси, Фәулијә тәрбијјәтмә-си классик әдәбијјатә јакындан бағла олдуғуну ве бу әдәбијјәт-дан әјрәндијини сөс т етмәкдәдир.

Ичтимаи-сијәсә кәртүшләриндәки ирәдиләмә, мөллаһәсәрәддин-чиләрин әдәби гәләбәләри Сәйхәтин јарадычылыгы кими, сәнәтә бахышны да те"сирәк гәдмәк. Шаир артыг сәнәтин ичтимаи-тәрби-јәви әһәмијјәтини гәјд еткәкә бәрәбәр, реалистик јәни дөвртүн вәсәс үслубу кими тәблиг етмәје башлајыр.

М.Ф.Ахундов кими Сәйхәт дө бедии әдәбијјаттын ичтимаи тә"-сир гүвәсинә бәјтк әһәмијјәт вәрди. Оун фикриндә һәр бир сәнәт әсәри хә"лн мө"нәви, мәртурәви инкишафына хидәт етмәли, онун ирәдиләмәсинә көмәк кәстәрмәлидир. Шаир сәнәтдә ичтимаилн-ји инкәр әдиб "анчаг" јарын тәүндән, кәвәллијинлән, хәтти-хәлн-

дан" жазмагы төлөб өдөн Насеһи" идиаларына гаршы көскин е"ти-
раваны билдиререк жазырды:

Бу заман оша бузуран көһнө гоул
Ејбдир, ејб, дејилдир мөгбул,
Чүнки инди дејишиб өзө"и-чаһан,
Башгадыр, башга төгәәеји-заман,
Барса тө"лиме биим рөгбөтимиэ,
Биләсиэ көсб дејил нијјәтимиэ,
Фикримиэ төрбијеји-милләтдир,
Гәсдимиэ милләтә бир хидмәтдир,
...Јавадыммы јенә дө риндәнә?
Дуралыммы бу хүнә бижанә?

Јох, кәрәк биз кечә-күндә чаышаг,
Дүрлү-дүрлү вәһмәтә алышаг.

Бу мәктубда Сәһһәтин јени әдәби кәрүшләри изаһ олунур.
"Бир шаир өз ше"рини әхлаг дәрси вермәк үчүн сөјләмәв", "...Ша-
ирләр мәктәбин, елм вә сәнәтин хидмәтчиби олмага башлајмб, ше"
ри бүтүн-бүтүн төдәнијјә угратдылар" -дејә сәнәтин төрбијәви
родуну инкар өдәндәрин әксинә олараг, о, әдәбијјатә күтлөләрин
штуруна тө"сир өдөн вәсителәрдән бири кими бахырды. Мәһе бу нөг-
теји-нәвәрдән шаир сәхластик ше"рә, мөдһијјә вә һечвә гаршы чых-
мышдыр. Сәһһәт дејир ки, кечмишдә шаирләр "әхлагы пован һечвә-
ләр", "лејәгәтсиз шаһларә мөдһијјәләр" јавыб "халгы өксәнеләр"
лә мәшгул өтмишләр".

Әдәбијјатин идеялылыгы мәсәләләрини Сәһһәт Сабир һаггында
дә јавдыгы мөгәләләриндә, "Шаир, Ше"р пәксә вә Шөһөрли" поема-
сында вә бир сыра башга әсәрләриндә изаһ өтмишдир.

Сабир һаггында јавдыгы ики мөгәлә вә үч ше"рндә Сәһһәт
шаирин бөјүклүгүнү, һәр шејдән әввәл, онун сәнәтинин јүксәк иде-
ялылыгында кәрүрдү. О, Сабир ше"рини "әдәбијјатимызда бөјүк
бир ингилаб" адландырды. Буну шаир Сабирин әдәбијјатә кәтир-
дији "јени мәзһун" вә "јени ибарәләрдә", јә"ни јени иләја вә

шәкил хуәсијјәтләриндә кәрүрдү. Сәһһәт јавырды ки, Сабирин
"әсәрләриндә ишләтдији и б а р ә л ә р в ә ј е н и м ә з һ у н
кимсәни төглид дејил, мәһе өз фикирләринин һәтичәсидир".

Мөгәләләрдә һәјатә, шуурларә, сијаси һәлисәләрә Сабир ше"
ринин тө"сириндән хуәси бәһс өдилир. Мәсәлән, "Сабир" мөгәлә-
синдә дејилдирди ки, бөјүк шаирин әсәрләри "бу-беш илин мүддәтин-
дә Иран мәшрутәсинә... бир ордудан вијаде хидмәт өтмишдир". Сәһ-
һәт ингилабчы сатирикын Иран вә Түркијә ингилабларына, мүртәчә
дәвләт башчыларына, руһаниләрә, јалтаг вә мәсләксиз буржуа зи-
јялыларына һәср өтдији сатиралардан дә һәшаркәи онлары "һәјатимыз-
дан бир сәһифә тәшкил өдөн ше"рләр" адландырдыр.

Сабир сәнәтинин новаторлугуну, "Азербәјҗан әдәбијјатында
јени бир чыгыр ачылышы" дә Сәһһәт онун ичтимиә һәјәтлә, күнүн
мәсәләләри илә сых бағлы олмасында кәрүрдү. Шаир јавырды: "Са-
бир... мүгәллид дејил, бәлкә өлә мүгәддиддир ки, көһнә ше"рләр
илә јени ше"рләр арасында бир әсрлик гәдәр учурум ачды ки, бир
даһа кәри дәнүб о учуруму аҗлаңмага кимсәдә чүр"әт вә чәсарәт
галмады. Бир кәрә күштүлүстн: әдәбијјатимызда нә гәдәр бөјүк
бир тө"сир, нә гәдәр әзим бир ингилаб аҗудә кәтирмиш".

Сәһһәтин реализм вә сатира һаггындакы фикирләри дә мараг-
лыдыр. Сәнәти ичтимиә бир һәдсә һесаб өдән шаир, әјни заманда,
оша һәјәти әкс өтдирән бир вәситә кими бахырды. Бу бәрәдә о өз
тезисини цох ајдын билдирмишди: "Ш а и р а ј и н е с и д и р
д ә в р а н и н". Бу мисрада Сәһһәтин әвәс естетик кәрүш иңа-
дә олунмушдур. Бу тезис, М.Ф.Ахундовун реализм һаггында сәјләдији
фикирләрлә бағлы иди. Бу, әјни заманда, шаирин әдәби мугәризә-
ләрдән, халгын өһтијәч вә төдәләриндән чыхардыгы цогру бир һә-
тичә иди.

Шаир һәјәтә цогру әкс өтдирмәк мәсәләсини реалист әдәбијја-
тын ән әсәс хуәсијјәтләриндән бири һесаб өдирди. Насеһә мәкту-
бунда о, сәхластик-формалистик ше"ри биринчи һавәдә һәјәтлән

узаглашдырдыгы түш төнгид едигди. Ејни фикирләр "Шаир, Ше'р перси ве Шәһәрли" поэмасында даһа да инжишаф еттирилмиш, Шәһәрли суретини диллә һәјат һәлигетләриндән узаглашыб, нәгмә, гәвәд, јазмаға, кәјләре учмаға мәјл кәстәрән Шаир төнгид олунмушдур.

Сәһһәттин сатира, әдәбијјатча күлтүн рәлу һагғындағы фикирләри реалист әдәбијјат мәсәләләрилә енагелардыр. О, бәди әдәбијјатда төнгидә, хуәсән сатираја чох бәјүк әһәмијјет верди. Сәһһәтә кәрә сатира ичтиман кәстәликләрлә мтбаризәдә гүвәтләи вәситәләрдән биридир. О дәрн едирди ки, реалист әдәбијјатчн мүәсир сәвијјәсиндә сатирасын иччимәк, чәмијјәтә ичәридән чүрүдән һәгсанлары кәстәрмәк мүмкүн дәјилдир.

Сәһһәт сатира һагғында вәсә фикирләрини "Молла Нәсрәддин" журналындан вә Сабир јаратчылыгындан бәһә едәриән әјләшмишди. Азәрбајҗан әдәбијјатында сатираға јүксәк инжишаф мәрһәләсинә галдыран "Молла Нәсрәддин"и шаир а г л а ј к б к ү л м ө и л ө халгы әјиг салан бир журнал кими гүјмәтләндирди вә онун нәшрини алгышлајырды.

Ичтиман нәзмуну, чәмијјәттин мәнәфәјилә бағлы олмағы Сәһһәт сатира түш вәдурн сәјырды. Онун фикринчә, ичтиман әһәмијјәти олмајан, бәјүк вә төһгирләрлә долу олан һәчәләри сатира илә гәришдырмаг доғру дәјилдир: "ләһәү ләәб, һәәлијјәт вә һәчәвијјат јазмағла милләти аңчәк ифәәл етмәк олар". Сабирин бәјүк күтүнү шаир бир дә бурада, онун дәрн ичтиман нәзмунуна малик сатира јолу илә кәтмәсиндә кәртдү.

Дәмәк ләзимдир ки, Сабирдән бәһә едәриән Сәһһәт "Азәрбајҗан әдәбијјатында ән әзвәд јәни бир чыгыр ачды ки, ондан мтгәддәм кимсә о кәвәд шивәдә јазамышыр" - дәдикдә, ејни вәмәндә, Сабирин сатирасына ишәрә едирди. Чүнки һәмин ифәләрдән сонра шаир өз фикирләрини бәлә вәсәсләндирди: "Һәгсанлары мәнә, әјләримишәи мәв'әкә вә мәнәт тәригилә, гәјәтдә ширин вә һәр кәсин аңладыгы бир дил илә, г ө һ г ө һ ө л ө р и л ә о х у ј ј у б

ислаһә чәләшырды". Шаир кәстәри ки, "Зәмәнин фәһәлигләрини шикәјәт, јәхүд мхәтәһәкјәнә бир сурәтдә нәзм едән", "мә"минләри вә ријакәр моллалары... чох ширин мәәмунларла, вәиф кинәјәләрлә" төһгид едән Сабирин күлтүндә ачы бир ичтиман кәләр вәрдир. Бу кәләри бәјүк бир халгың нәгсанларың, вәиф тәрәфиләрини кәртүб ону чәсәрәтлә гырмачлаған, үрәји дәрлә долу олан бир шаирин күлтүндән әјүрмәг олмаә! Сабирин күлтүш һәлигетән күлдүртүб ағладан бир шаирин күлтүш иди. Бу күлтә ичтиман нәдәрлә јоғрулмушду. Сабир сатирасын бу хуәсијјәти Сәһһәттин дә нәвәриндән гәчмәмиш, әксинә, о, мәгәлә вә шә'рләри илә буну тәкәрар-тәкәрар гәјд етмишди. "А г л а д ч б к ү л ц ү р ү р д ү н инсан", "Әј гәчә бир гәвәдә а г л ә р к ә н к т л ө и" кими мисрәләри о, Сабирә һәәр етдији шә'рләриндә ишләтмишди. "Сабир" әдлә мәгәләдә дәјилди: "Һәч шүбә јохдур ки, Сабир... бизләри аңвәһиддә һәм а г л а д ч б, һәм к ү л д т р ә н бир шаирини-ини-јәвфәриндир".

Сабир сатирасында чох бәјүндији бу хуәсијјәтин Сәһһәт, үмүмијјәтлә, баша јәвәчләр түшн дә характерик олдуғуну кәстәриди. Бу чәһәтдән о, Сабири рус јазычыларындан Гогол вә Салтыков-Шәдриндә мтгәјисә едирди. Бу әдәби параләлдә чох ичә бир чәһәт нәәрдә тәулмушду. Мәгәләдә дәјилди ки, Сабир: "кәя јашларың арасыңдн күлән Гоголдан әјјәдә Салтыкова бән-вәјир: Сабирин өз јаратчылыгы хуәсијјәтләри е"тибарилә Шәдри-нә даһа јәһин бир сәнәткәр һесаб едилмәсиндә мтәјјән бир һәлигет вәрдир. Бурада әһтимал ки, һәр ики сатирикн тәблиг етдикләри ингилаби-дәмократик ипәјалар, сатираларындаки сәјәси кәскинлик, халг һәјәти вә аадыг һәрәкәтинә бағлылыг е"тибарилә бир-биринә јәһин олдуғлары нәәрдә тутушмушдур.

Сәһһәт јаратчылыгының ипәја мәнбәләриндән даншыркан јәни әсрин әзвәлләриндә Азәрбајҗанда күчләнән пролетар һәрәкәтинин, болшевик ипәјаларының, пролетар мәтуатында нәдр еди-

лөн ингилаби әдәбијјатын те"сириги нәәрдән гашырмаг олман.
"Молла Нәорәддин"и "аглајыб күлмәсилә халгы ајчг салан" жур-
нал, Сабири Гогола, Шәпринә Сәнәәлиб "әдәбијјатымында бәјтк ин-
гилаб јетирән" шаир апландырмагла Сәһһәт әдәби процесде, кәс-
кии әдәби мҗбаризәләр шәраитинде өзүнги мәҗгәјини ачыг-ашкар
ә"лан етмишди. Шаир мҗасирләри Ч.Мәммәдгулуваде, М.Ә.Сабир,
Н.Нәриманов, Ә.Нагвердијев, М.Нади, Н.Чәвид, С.С.Ахундов, С.Нү-
сәји, Ј.В.Чәченәвинли кими дәрүнги габарчыл сәнәткарлары
илә әл-әлә вериб мҗасир әдәбијјатын инкишафы үчүн әлиндән кәлә-
ни әсиркәмирди.

Бу күн биз мҗасир шә"римини рәнкарәнк идеја-бәдии хусу-
сијјәтләринә нәәр јетирәндә, Фәзули вә Нәсимилә, Вағиф вә
Сабирлә јанашы Сәһһәт шә"ринин дә гуманизминин, јени вәтәндаш-
лыг идејаларынын, романтик вүс"әтинин, бәјнәлмиләлчи мҗндәричә-
синин, тәбиәти дүјмәг вә бу вәнжин һисси шә"р дидинә чәвир-
мәк усталыгынын әкс-сәләсны, те"сириги ачыг-әјдиз һисс әди-
рик. Тәсәдифи дәјил ки, һәлә 1949-чу илдә Сәһһәтдән бәһс әдәр-
кәи Сәмәд Вургун диггәти, һәр шәјдән әзвәл, ону бир сәнәткар
кими јашадан хуәсијјәтләрә - шаирин поетик дүијасынын өзүнә
мәхәуслугуна, "нәјат сәһнәләрини бәјтк сәнәткар кими тәсвир
әтмән" бачарыгына, шә"р дилини тәбииләшдирмәкдә әлдә етлји
јарәдмәчилиг наилијјәтләринә чәлб етмишди, ону"шаир-рәссам" ад-
ландырмашды.

Сәһһәт поезијасынын әлмәәлијк, әдәби, даими Сәһһәт тәә-
тәрлији онун гуманизет вә бәјнәлмиләлчи мҗндәричәси илә бағлы-
дыр. Бу күн шаир бивим мә"нәви мҗасиримизә чәвирән дә вәх-
тилә Сәһһәт романтикасына гита вермиш әјни ишығлы идеаллар вә
вәтәндашлиг амалларыдыр.

10 рэн.

1975

477

441

1878
477